

INFORMATION LITERACY AND CHANGING LANDSCAPE OF LIBRARIES

Editor

Rhoda Bharucha

SEMINAR ORGANISED JOINTLY BY

Ahmedabad Library Network (ADINET)

Information and Library Network Centre (INFLIBNET)

Ahmedabad Management Association (AMA)

on

29th August, 2009

at

Ahmedabad Management Association

Ahmedabad

AHMEDABAD LIBRARY NETWORK (ADINET)

C/o. INFLIBNET Centre,

Opp. Gujarat University Guest House,

Navrangpura, Ahmedabad - 380009

2009

© **AHMEDABAD LIBRARY NETWORK, AHMEDABAD,**
August, 2009

Ahmedabad Library Network

Information Literacy And Changing Landscape of Libraries / Seminar organized jointly by Ahmedabad Library Network (ADINET), Information and Library Network Centre (INFLIBNET) and Ahmedabad Management Association ((AMA), on 29th August 2009 / edited by Rhoda Bharucha. – Ahmedabad Library Network, 2009

88 P ; 24cm. - (Librarian's Day. 2009)

“ADINET celebrates the birth anniversary of Dr. S.R. Ranganathan as Librarians' Day”

ISBN: 81-88174-11-4

1. Information Literacy 2. Conference Proceedings

I Title

DDC: 028.7

ISBN: 81-88174-11-4

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced in any form or by any means, without permission of ADINET.

Published by ADINET, Ahmedabad

Tele: 079-26305630/26300368/26305971

Fax: 26300990

E-Mail: alibnet@gmail.com

URL: www.alibnet.org

Cover Design: Divyang Sutaria

Printed at : Neej Printers, Ahmedabad. Phone : 25470690 M : 9276506701

CONTENTS

Preface	iv
About Ahmedabad Library Network (ADINET)	v
About Ahmedabad Management Association (AMA)	vi
About Information and Library Network Centre (INFLIBNET)	vii
Information Literacy : An Overview	9
Shyama Rajaram	
Information Literacy as a Life Skill	13
H. Anil Kumar	
Libraries as Catalyst of Information Literacy : The Benefits & Outcomes	17
Suresh Narayanan	
Information Literacy Programmes : Building a New Service Module for Academic Libraries	22
P. Lalitha, Svetal H. Shukla, Arpita P. Vyas	
Information Literacy at a Management Institution : A Case Study on the Summer Internship Project Reports System	26
Gayatri Doctor	
Essential Understanding of Information Literacy (IL) for Successful School Libraries	30
Rashmi T. Kumbar	
Digital Information Literacy Programme for the Users of Gujarat University Library	36
Geeta G. Gadhavi	
માહિતી સાક્ષરતા : એક નિરીક્ષણ	42
શ્યામા રાજરામ	
એક આજીવન કૌશલ્ય તરીકે માહિતી સાક્ષરતા	44
એચ. અનિલકુમાર	
માહિતી સાક્ષરતાના ઉત્પ્રેરક તરીકે ગ્રંથાલયો : લાભ અને નિષ્કર્ષો	47
સુરેશ નારાયણન	
માહિતી સાક્ષરતા કાર્યક્રમો : શૈક્ષણિક ગ્રંથાલયો માટે એક નવા સેવા મોડ્યુલનું નિર્માણ	49
પી. લલિથા, સ્વેતલ એચ. શુક્લા, અર્પિતા પી. વ્યાસ	
પ્રબંધ સંસ્થાનમાં માહિતી સાક્ષરતા : ઉનાળુ તાલીમ પ્રકલ્પના અહેવાલ પર એક અભ્યાસ	52
ગાયત્રી ડૉક્ટર	
સફળ શાળા ગ્રંથાલયો માટે જરૂરી માહિતી સાક્ષરતાની સમજ	55
રશ્મિ ટી. કુમ્બાર	
ગુજરાત યુનિવર્સિટી ગ્રંથાલયના વાચકો માટે ડિજિટલ માહિતી સાક્ષરતા કાર્યક્રમ	57
ગીતા ગઢવી	

PREFACE

Each year ADINET celebrates the birth anniversary of Dr. S.R. Ranganathan. Besides being the Father of Library & Information Science, he was an educator, mathematician and a philosopher. As part of the celebration, a seminar is held on an important current topic. The seminar helps the Library & Information Science Professionals to know about the latest Information and Communication Technology used in libraries, to interact with each other and to discuss important current developments.

The theme of this year's Seminar is "Information Literacy and Changing Landscape of Libraries" This Book of Papers contains the full text of the following seven papers both in English & Gujarati.

1. Information Literacy: An Overview
2. Information Literacy as a Life Skill
3. Libraries as Catalyst of Information Literacy: The Benefits & Outcomes
4. Information Literacy Programmes: Building a New Service Module for Academic Libraries
5. Essential Understanding of Information Literacy (IL) for Successful School Libraries
6. Information Literacy at a Management Institution: A Case Study on the SIP Reports
7. Digital Information Literacy Programme for the Users of Gujarat University Library

Information Literacy, the term formerly known by different names such as: Library Orientation, Bibliographic Instruction, User Education has now become a much talked about subject among the library community. This new concept concentrates more on cognitive (i.e., knowing) & transferable skills, such as problem solving, evaluation & communication. Basically, Information Literacy Skills deal with how to find information, retrieve it, evaluate it, organize or repackage it, so that the information can be effectively used.

Why is Information Literacy essential for Librarians in this digital era?

The right information to the right person at the right time is an essential key to success for a person or organization. Librarians need the expertise to locate & retrieve information to,

1. enable easy access to information resources in all formats, after ascertaining its currency & relevance,
2. identify & acquire most relevant materials,
3. organize those materials in an easily accessible manner,
4. train the staff to access & use the information and,
5. market the same to users to create new knowledge.

The National Knowledge Commission has been advocating the building of Knowledge Societies so that the power of information & communication can be used to access knowledge & thereby enable people to achieve their full potential. The concept of Information Literacy is therefore extremely important to enable people to make effective use of ICT.

We are indeed grateful to all the authors and the translators, who have at a very short notice translated the papers in Gujarati. We are very thankful to Ms.Hema Rawal for translating most of the papers in Gujarati. She has also edited and proof read all the Gujarati Papers. We thank all the advertisers, publishers and book sellers for their patronage and help. We are deeply beholden to Ahmedabad Management Association, INFLIBNET Centre and Allied Publishers Pvt. Ltd. Our heart-felt thanks are also due to all the Librarian friends who have helped ADINET for the success of this Seminar.

Rhoda Bharucha

Ahmedabad Library Network (ADINET)

ADINET is a Network of Libraries and Information Centers. The process of covering of whole of Gujarat has been started. It was established in 1994 with an initial grant for a few years from National Information System for Science and Technology (NISSAT), Department of Science and Industrial Research, Government of India. **It caters to all types of Libraries:** school, college, universities, institutional libraries and even public libraries. Hence, **access is provided to hundreds of libraries,** librarians and organizations through the ADINET Network.

The main **vision of ADINET** is to join Libraries, to enable them to achieve what cannot be done by one library alone. This will help them to harness their limited resources and collective strengths so that Libraries can continue to play their historic role as society's portal to information. ADINET therefore promotes sharing of resources and disseminates information among Libraries by networking them.

Objectives :-

- To **integrate the economic, scientific and technical information systems** into an effective network
- To **co-ordinate with** other regional, national & international Networks, Libraries & Information Centers by providing links especially to OPAC's of Libraries. This will provide seamless connection & universal electronic access to the collective collection of Libraries, together with web-based material.
- To provide **Library Consultancy Services** like creation of Website, Institutional Repositories, etc. This will be of great help to small libraries.
- To develop **Databases of AV materials & Institutions.**
- To prepare **products & services** for the Library profession.
- To help Library & Information Center users & also individuals who practice different professions in **getting specialized information** of their interest.

Services & Activities:-

- a ADINET is maintaining a **Database of over 5500 Current Periodicals** received by over 140 libraries..
- b **Document Delivery & Inter-library Loan:-** ADINET enables users to locate periodicals/books/ reports, so that these can be borrowed on inter-library loan.
- c **Content Pages** of Library & Information Science journals are regularly supplied to all members. Full texts of selected articles from content pages are supplied.
- d **Supply of Photocopies** from journals published by more than 19 major publishers which covers over five thousand journals.
- e **Manpower development programs.**
- f **Completion of backlog** of any work of library & information centers.
- g **Digitization work.**
- h An **Electronic Discussion List** has been started with the help of INFLIBNET. This List helps to **build online relationships &** share information.
- i **Internet Tool box** gives latest tools, trends & resources for searching precise information on the Internet.
- j An **ADINET Student Group** has been started to provide support & leadership opportunities for M.L.I.S. Students.
- k **ADINET Monthly Lecture Series** is held on last Friday of every month L.I.S. Professionals give interesting & informative talks on important current topics.
- l **Ranganathan's Day celebration:-**
Each year ADINET celebrates the birth anniversary of Dr.S.R.Ranganathan as Librarians' Day, by conducting a Seminar on an Important current topic.
- m **ADINET Website has been redesigned with vital links to important databases:-**

The following useful information is available on the website:-

- 1 Directory of Libraries & Information Centers
- 2 Union List of 5540 Journal Titles
- 3 Directory of Librarians
- 4 Open Access Resources

- 5 CUCOLIS
- 6 JOLI Database (contains details of fresh LIS Professionals)
- 7 Database of Databases (under preparation)
- 8 ADINET Newsletters
- 9 Power Point Presentations of Monthly Lecture Series

Publications of ADINET:-

- a **ADINET Newsletter** is published quarterly.
- b **'Directory of Institutions and Colleges**, Trade & Commerce Associations in Ahmedabad and Gandhinagar and Universities in Gujarat', July 2008.
- c **Union List of 5540 Current Journals.**
- d **CUrrent COntents for Library and Information Science** (CUCOLIS)
- e **Book of Papers of Seminars** held each year.
- f **Course Materials** of Workshops & Training Programmes

Membership of ADINET :-

All Institutions, Libraries and Information Centers, LIS professionals and students are invited to become members of ADINET and avail professional services. Membership fees are:-

1. Institutional Member	Rs. 10,000/-
2. Associate Institutional Member	Rs. 5,000/-
3. Associate Academic Member
(Colleges and Schools)	Rs. 2,000/-
4. Individual Member	Rs. 1,200/-
Life Membership	Rs. 1,200/-
5. Corporate Membership : (One-Time Payment)	
-Large Companies	Rs. 40,000/-
-Small & Medium Companies	Rs. 25,000/-
-Booksellers:	Rs. 10,000/-

Administration of ADINET :-

The apex body of ADINET is the Governing Council which is headed by a Chairman. The day to day administration of ADINET is looked after by an Executive Committee, which consists of Chairman, Director and Secretary.

For more information please contact:

Smt. Rhoda Bharucha
Hon. Director, ADINET
C/o, INFLIBNET Center, Opp. Gujarat Univ. Guest House,
Navrangpura, Ahmedabad-380009.
Tel: (079)- 26305630, 26300368 E-mail: alibnet@gmail.com
Visit ADINET Website : <http://www.alibnet.org>
for latest news & activities of ADINET

Ahmedabad Management Association (AMA)

A pioneer in the management movement in the country, Ahmedabad Management Association (AMA) has been contributing to management profession and the society through its various educational, training and research activities. Established under the inspiring leadership of late Dr. Vikram A. Sarabhai and other professionals, AMA is an independent, non-profit, registered Charitable institution and a Society. For its over 370 institutional and 2500 professional manager members and other entrepreneurs and businessmen, AMA has been providing a regular forum to interact and enrich knowledge and experiences in management through its various educational and professional activities.

AMA is one of the promoters and founder member of All India Management Association, the apex body for management profession in India, and has been collaborating and participating in all its educational and professional activities offered throughout the country. AMA has received 15 times (1990 to 2009) the Best Local Management Association Award Category-I by the All India Management Association for its Outstanding Contributions in professional management. AMA is also an ISO 9001 certified organization and an approved institute for Management Training by Government of Gujarat.

Information and Library Network (INFLIBNET) Centre

1. Introduction

The Information and Library Network (INFLIBNET) is an autonomous Inter-University Centre (IUC) of the University Grants Commission (UGC) located at the Gujarat University Campus, Ahmedabad. Major activities and services of the Centre are geared towards modernization of academic libraries and information centres, to promote information transfer and access, to support scholarship, learning and academic pursuits. The Centre acts as a nodal agency for networking of libraries and information centres in universities, institutions of higher learning and R & D institutions in India. It was established as an independent autonomous Inter-University Centre (IUC) of UGC in May 1996 and set out to be a major player for promoting scholarly communication among academicians and researchers across the country.

2. Objectives

The objectives of the Centre are as follows:

- a) To promote and establish communication facilities to improve capability in information transfer and access that provide support to scholarship, learning, research and academic pursuits through cooperation and involvement of concerned agencies;
- b) To establish information and library network - a computer communication network for linking libraries and information centres in universities, deemed to be universities, colleges, UGC information centres, institutions of national importance and R&D institutions, etc. avoiding duplication of efforts;

3. Major Scientific and Technical Activities

3.1. Automation of University Libraries

Realizing the importance of this basic necessity, the Centre, through University Grants Commission, had provided grants (initial and recurring) to 142 universities identified under the programme.

3.2. Software for University Libraries (SOUL)

The latest version of the software i.e. SOUL 2.0 has been released by Prof. Sukhdeo Thorat, Chairman University Grants Commission, New Delhi on 29th January 2009. It has database designed for Latest versions of MS SQL and MySQL (or any other popular RDBMS). Latest technologies and international standards such as MARC 21 Bibliographic format, Unicode based Universal Character Sets for multilingual bibliography and NCIP 2.0 based protocols for electronic surveillance and control, are adopted in the SOUL 2.0.

3.3. IndCat: Indian Catalogue of University Libraries in India

<http://indcat.inflibnet.ac.in/>

IndCat is unified Online Library Catalogue of books, theses and journals available in major university libraries in India. The union database contains bibliographic description, location and holdings information for books, journals and theses in all subject areas available in more than 112 university libraries across the country. A Web-based interface is designed to provide easy access to the merged catalogue. The IndCat is available in open access from the Centre's web site at <http://www.inflibnet.ac.in>. The Union Catalogue consists of the following three components:

Books : Over ten millions bibliographical records of books from more than 113 university libraries

Theses : Doctoral theses submitted to various Indian universities having 220,206 records from 238 universities till date

Serials: Currently subscribed journals by the universities and holdings information on serials available in various university libraries; current serials database with 22,471 records and holding records of 57,523 nos.

3.4. Bibliographic Standards

Bibliographic standards and protocols are backbone of any bibliographic databases and related software. The standards and protocols streamline the implementation of activities, provide utmost quality, consistency and most importantly facilitates interoperability, data transfer & exchange.

4. Human Resource Development and Consultancy

Training of manpower working in the university and college libraries in the use of IT is an important objective of the INFLIBNET and has been given due priority. Twenty training courses of four-week duration for operational staff and seven workshops of one-week duration for senior library staff working in the university libraries, focusing on the managing automation and networking, have been conducted so far.

The INFLIBNET's Regional Training Programme on Library Automation (IRTPA), a new series of training programmes are conducted at different locations in collaboration with universities across the country to train library professionals from college and university libraries at regional level with emphasis on regional languages.

The Centre also conducts two annual national conventions namely CALIBER (Convention on

Automation of Libraries in Education and Research Institutions) and PLANNER (Promotion of Library Automation and Networking in North Eastern Region).

A new series of regional conventions called Promotion of Library Automation and Networking in North Eastern Region (PLANNER) was launched in 2003 to address the problems and issues of these states.

Centre has conducted 79 Training Programmes on SOUL2.0 installation and operations for libraries that have purchased SOUL software.

5. Publications of the Centre

- ▶ INFLIBNET Newsletter (Quarterly)
- ▶ Guidelines for Data Capturing:User Manual
- ▶ SOUL Guidelines for Data Capturing : User Manual
- ▶ Proceedings of the CALIBER (Annual)
- ▶ Proceedings of the PLANNER (Annual)
- ▶ Information Brochures on INFLIBNET
- ▶ Course Materials on Various Workshops and Training Programmes
- ▶ Annual Reports
- ▶ INFLIBNET Diary with Directory of Indian Universities (also accessible through INFLIBNETWebsite (<http://libserver.inflibnet.ac.in:8080/wwwisis/add.01/form.htm>))
- ▶ NUCSSAL : National Union Catalogue of Serials in Academic Libraries

6. IR @ INFLIBNET (<http://dspace.inflibnet.ac.in>)

The IR @ INFLIBNET has been set-up to host full-text of research publications of technical staff as well as other publications of the Centre using Dspace, an open source digital library software developed by the Massachusetts Institute of Technology. The Dspace supports the Open Archives Initiative's Protocol for Metadata Harvesting (OAI-PMH), an internationally recognized protocols and interoperability standards. The papers published in CALIBER and PLANNER proceedings have been uploaded into the IR @ INFLIBNET in PDF format.

7. The UGC-Infonet Internet Connectivity and Digital Library Consortium Programme

7.1 UGC-Infonet Internet Connectivity Programme

UGC-Infonet is an ambitious programme of UGC to interlink all the Universities in the country with state-of-art technology. The Network is overlaid on ERNET backbone and provide Internet and Intranet Services. It is providing Internet Connectivity to 157 Universities and 8 universities have being added in 2008.

7.2 UGC-Infonet Digital Library Consortium

The UGC-Infonet Digital Library Consortium was formally launched in December, 2003 by Honourable Dr. A P J Abdul Kalam, the then President of India., soon after providing the Internet connectivity to the universities in the year 2003 under the UGC-Infonet programme. The Consortium proved to be a recipe to university libraries which have been discontinuing subscription of scholarly journals because of "Serials Crisis".

8. Associate Membership

The INFLIBNET Centre has recently launched Associate membership. Under this category any private and government funded universities and institutions can become members .Such members are required to sign an MoU with the Consortium as well as with the publishers of electronic resources that they wish to subscribe. The Consortium charges an annual fee of Rs. 5,000.00 (Five thousand) only.

9. Special Drive Programme for North-East Region

Besides initiating the annual Convention named "PLANNER (Promotion of Library Automation and Networking in North East Region)", a special drive for automation of college libraries in the region has been initiated as per the directives from the Prime Minister's Office. The Centre has distributed SOUL software to 103 college libraries under the programme and has also provided training.

10. N-LIST Project

The National Library and Information Services Infrastructure for scholarly content(N-LIST) is proposed to be built around electronic resources subscribed by the UGC-INFONET Digital Library Consortium for the universities and the INDEST-AICTE Consortium for technical institutions (IITs, IISc and NITs). The project envisages providing access to electronic resources to the three sets of institutions. INFLIBNET Centre would work as a nodal agency and as a National Monitoring Agency for execution of the project. The INFLIBNET Centre, would take-up the responsibility of providing access to subscribed e-resources to Govt. / Govt.-aided colleges through a set of proxy servers deploying appropriate authorization and authentication mechanisms

For Further Information Please Contact : Dr. Jagdish Arora, Director, INFLIBNET

INFORMATION LITERACY: AN OVERVIEW

Shyama Rajaram*

The purpose of this paper is to explain the basic concept of Information Literacy without leaving any scope for ambiguity. At the outset, I have presented in brief, the genesis of the concept of Information Literacy. This is followed by the meaning of the term Information Literacy and other skills encapsulated in it. Thereafter, the importance of Information Literacy, the Information Literacy skill model given by SCOUNL and the Information Literacy Standards for Higher Education given by ACRL is presented. Lastly, I have addressed the responsibility concerns of Information Literacy.

Genesis of the Concept of Information Literacy

Theorists across an array of disciplines have addressed the concept of human learning. Russell Ackoff¹, a professor of organizational theory is widely credited with proposing a five tier structure of human learning viz., data, information, knowledge, understanding and wisdom. This structure has been adopted with some modifications by Information Science, Information Management, Knowledge Management, Information Systems etc. By now it is widely accepted that when data is processed it takes the shape of information, when information is applied it is knowledge, and the assimilation of knowledge that displays the ability to make good judgment is wisdom. Thus, in any society 'wise men' are those individuals who can make sound judgments. In other words wise individuals know what to do and when to do and how to do. These are the people who take a society, a nation and the entire humanity forward. In fact, the aim of the modern education is to cultivate personality and creative intelligence of the students. The purpose of education is to cultivate the mind of students so that a life long learning becomes possible. Since the middle of the last century, developing the critical thinking abilities of the students has emerged as a fundamental educational standard. In 1974 Paul Zurkowski, the president of the US Information Industry Association, first used the term 'Information Literacy', to refer to people who knew how to apply information resources to their work. He was perhaps rewording the concept of wise people with critical thinking abilities. Therefore, it would not be an overstatement to say that the concept of Information Literacy per se all along existed and it only emerged in its new garb in 1974.

Meaning of the Term Information Literacy

Although the term Information Literacy was first introduced in 1974 by Zurkowski, even after three and a half decade, very few have settled down for a water tight definition of this term. There are numerous definitions and dimensions of Information Literacy presented by a host of experts and learned bodies. A widely accepted definition of Information Literacy is the statement given in 1989 by the Presidential Committee on Information Literacy of American Library Association (ALA). According to this statement, "To be information literate, a person must be able to recognize when information is needed and have the ability to locate, evaluate and use effectively the needed information."²

It means Information Literacy is the ability of the individuals to understand the nature of their information need and access that information from a variety of sources and assess that information regarding its reliability, authenticity, accuracy, currency etc. After assessing the needed information, the individuals should be able to make a conscientious use of that information to achieve the purpose for which it was originally needed. Here, 'conscientious use' is as important as the 'effective and efficient use'. By 'conscientious use' what I mean is that, there should not be any violation of Intellectual Property Rights. Other social and ethical concerns like censorship, privacy, security etc. should also be kept in mind while using information.

In today's Knowledge Society with the increasing use of Information and Communication Technology, the scope of Information Literacy has become very large. So, it is pertinent to point out here that Information Literacy is a wide concept that encompasses many kinds of literacy. A very brief view of other kinds of literacy covered in Information Literacy is presented below.

Library Literacy

Library Literacy relates to an individual's ability to explore the library efficiently with ease. Thus, the proficiency in the use of library resources and services is referred as Library Literacy.

*Dr. Shyama Rajaram, Department of Library & Information Science Faculty of Arts The Maharaja Sayajirao University of Baroda
E-mail: shyama.rajaram@gmail.com

Media Literacy

Today an individual receives information from a variety of media of communication like books, newspapers, magazines, television, radio, Internet or even cell phones. Media Literacy refers to the ability to evaluate the information received from such diverse sources of information.

Computer Literacy

Since computers have pervaded almost the entire area of human life, any literate person now must have the skills to interact with the computer. Thus, Computer Literacy denotes the skills needed to interact with the computer and have some general idea about its hardware and software.

Network Literacy

The ability to type in the computer alone is not enough if one wants to access and use the billions of documents available on the World Wide Web. It is essential to have the ability to navigate the Internet or any other computer network. Such ability is called Network Literacy.

Digital Literacy

The searching and retrieving skills that are required to explore the online databases, digital libraries or documents on CDs and DVDs are referred as Digital Literacy.

Visual Literacy

Visual Literacy is the ability to understand and produce visual content. Owing to the prevalence of multimedia environment, visuals are often used in teaching learning process. Hence, Visual Literacy requires not only skills relating to the art, design and technology aspect but also skills of deep perception and visual intuition.³

Thus, Information Literacy covers all the above mentioned literacy and goes much beyond that, as it also takes into consideration the efficient, effective and conscientious use of information.

Importance of Information Literacy

In the contemporary world the information environment is very complex and multifaceted. It is not only the quantum of information that deluges us, but also the multiplicity of media in which it is served is often confounding. So to be successful today, one has to be information literate. "..., Information Literacy has become a crucial issue for the political, economic, social and cultural development in all countries... It is information gap that divides the nations and the citizens of a nation into rich and poor."⁴

Thus, Information literacy is very important in many respects and some of its major values are enumerated below.

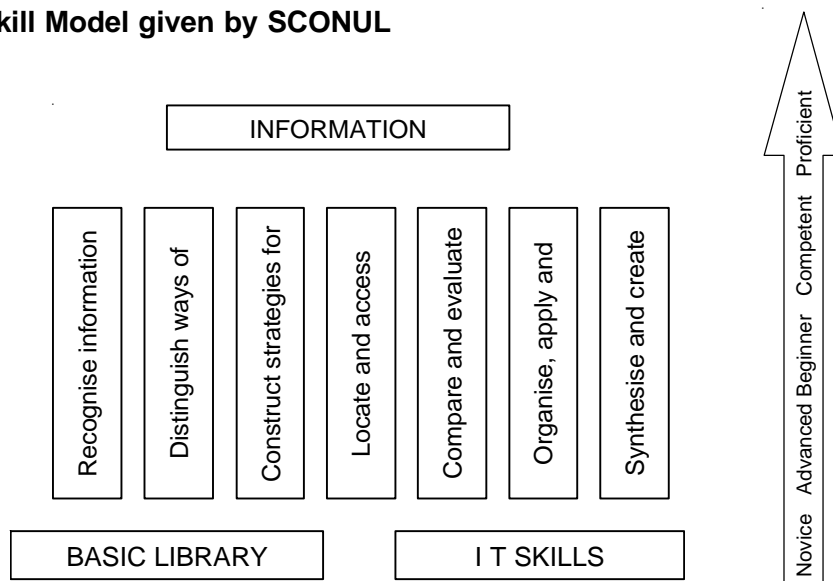
- To become an independent life long learner Information Literacy is important.
- Information Literacy is important for a strong democracy.
- Information Literacy develops a critical thinking approach which is important for the progress of a society.
- Information Literacy is important to assess and filter the information in the electronic environment, as on the face of it, all web pages look alike.
- Information Literacy is important to respect the ownership of information, especially in the digital environment to avoid the 'copy-paste' culture.
- Information Literacy is important for ethical use of information.
- Information Literacy is important for sound decision making and personal empowerment.
- Information Literacy is important to understand different cultures and empathize with the view point of others.
- Information Literacy is important to detect disinformation.

Information Literacy Skill Model Given by Sconul

In its briefing paper on "Information skills in higher education" SCONUL, i.e. Society of College, National and University Libraries, U.K.⁵ has given an information skills model which diagrammatically presents the progress of the information users from a novice to an expert who can be reflective and critical. It is a significant contribution to the Information Literacy literature. Although the term used is 'Information skills' but it reflects Information Literacy skills.⁶

Earlier it was called Standing Conference of National and University Libraries, U.K.

Information Skill Model given by SCONUL

In this diagram given by SCONUL at the base is the fundamental library skills and IT skills. At the topmost level is the Information Literacy. Between the two levels are the seven headline skills shown in the pillars, the repetitive use of which take a novice to the level of expert.

Information Literacy Competency Standards for Higher Education Given by ACRL

ACRL, i.e. the Association of College and Research Libraries, a division of the American Library Association (ALA), released the Information Literacy Competency Standards for Higher Education in the year 2000. This is yet another significant document that not only gives the standards for Information Literacy but also details the performance indicators with outcome. These standards are quoted below.

Standard One : The information literate student determines the nature and extent of the information needed.

Standard Two : The information literate student accesses needed information effectively and efficiently.

Standard Three : The information literate student evaluates information and its sources critically and incorporates selected information into his or her knowledge base and value system.

Standard Four : The information literate student, individually or as a member of a group, uses information effectively to accomplish a specific purpose.

Standard Five : The information literate student understands many of the economic, legal, and social issues surrounding the use of information and accesses and uses information ethically and legally.⁷

These standards along with the performance indicators and outcomes are written in great details which would be extremely useful for implementing as well as evaluating Information Literacy programmes.

Whose Responsibility is it to Make Individuals in the Society Information Literacy ?

Now the momentous question is: whose responsibility is it to make individuals information literate? Is it the sole responsibility of libraries and librarians to make their users information literate? Are they really well equipped to do it? Which are the likely agencies that can participate in it? These are some telling questions for which I am making an attempt to seek answers in this section.

"Developing lifelong learners is central to the mission of higher education institutions" is a statement made by ACRL.⁸ And this is what Information Literacy attempts to achieve. Looking into the standards for Information Literacy developed by ACRL, it appears that, developing Information Literacy ought to be the responsibility of academic institutions, be it schools, colleges or universities. Also the information skill model developed by SCONUL clearly indicates that library skills are the base skills which any library education

programme takes care of. Even the IT skills are taken care of by various basic computer skills programme at various levels. Even in many schools at the primary education level computer education has become compulsory. Now making a student reach the highest level of Information Literacy is primarily the job of subject teachers in the academic institutions. Librarians have all along provided a supportive service in teaching –learning process. Developing the ability in an individual to critically analyze, synthesize or create new information from diverse sources has never been the focus of librarians. Now, especially with the digital divide within the library professionals, the onus of Information Literacy cannot be made to rest on the shoulders of librarians alone. However, as there are librarians today who are well versed with IT skills, Library skills and with domain knowledge of certain subjects, they can collaborate well with teachers in developing Information Literacy among students. Dynamic librarians can plan such programmes where they teach students how to search the OPACs, Online databases, and the Web itself. They can also teach students how to evaluate the journals and the Web resources. They can also make students aware of the economic, legal, ethical and social issues concerning the use of information.

Conclusion

Information Literacy is basically developing independent life long learners who are needed for the progress of humanity. It is the formal educational programmes that focus on developing the critical thinking process of students. Librarians normally confine themselves to lower order skills like developing the ability to identify, locate or evaluate a material. Developing the ability to critically think, synthesize and create new information rests in the realm of teaching faculty of academic institutions.

Refernces

1. Ackoff, R. L. (1989). "From data to wisdom". *Journal of Applies Systems Analysis*. 16, p 3-9.
2. American Library Association. (1989). "Presidential Committee on Information Literacy, Final Report". Retrieved on May 15, 2009 from <http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/publications/whitepapers/presidential.cfm>
3. Correia, Ana Maria Ramalho and Teixeira, José Carlos. (2003). "Information literacy: an integrated concept for a safer Internet". *Online Information Review*. 27, p. 311-320. Retrieved in November 2005 from Emerald Database.
4. Rajaram, Shyama. (2006). Information literacy gap: Challenges in bridging the divide. In *Dynamic interoperable web based information systems, Convention on Automation of Libraries in Education and Research Institutions [Fourth International CALIBER – 2006]* Gulbarga, Karnataka State, INDIA. *February 2-4, 2006*. Edited by T A V Murthy and others. Ahmedabad, INFLIBNET Centre, 2006. P. 193-200.
5. SCONUL, Advisory Committee on Information Literacy. (1999). *Briefing paper: Information skills in higher education*.
6. Association of College and Research Libraries. (2000). *Information Literacy Competency Standards for Higher Education*. Retrieved on May 15, 2009 from <http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/standards/informationliteracycompetency.cfm#ildef>
7. Ibid.

INFORMATION LITERACY AS A LIFE SKILL

H. Anil Kumar*

1. Introduction

In the publication *Understanding Information Literacy: A Primer* edited by the Information Society Division, Communication and Information published by UNESCO under the Information for All Programme in 2007, Information Literacy context is built within the family of 21st Century “survival literacies” that include the following six categories:

1. The Basic or Core functional literacy fluencies (competencies) of reading, writing, orality and numeracy
2. Computer Literacy
3. Media Literacy
4. Distance Education and E-Learning
5. Cultural Literacy
6. Information Literacy.

This work by F.W. Horton clearly states that the boundaries between the various members of this family (of literacies) overlap and they should be seen as a closely-knit family. Each of these literacies have to be seen as important for survival in the 21st century.

Though Information Literacy as a movement has been initiated since 1970s, the concept has not been alien to librarianship since the beginning. The concept of Information Literacy was probably initiated from almost the time when libraries shifted focus from “collection” to “user/usage.” It is also interesting to note that there have been various definitions of Information Literacy but most of them generally point to one uniform understanding of user empowerment in terms of learning information literacy skills.

As reflected on the website of National Forum on Information Literacy, Information Literacy is defined as the ability to know when there is a need for information, to be able to identify, locate, evaluate, and effectively use that information for the issue or problem at hand. The American Library Association states that Information Literacy is the set of skills needed to find, retrieve, analyze, and use information.

2. Need and Objectives IL programmes

Among the many definitions of Information literacy (IL), it is “described in the Alexandria Proclamation of 2005, as essential for individuals to achieve personal, social, occupational and educational goals. IL skills are necessary for people to be effective lifelong learners and to contribute in knowledge societies. This is why IL was endorsed by UNESCO’s Information for All Programme (IFAP) as a basic human right.” (Source: Catts, R. and Lau, J. (2008). *Towards Information Literacy Indicators: With a list of potential international indicators for information supply, access and supporting skills* by UNESCO Institute for Statistics. Paris, UNESCO. pp. 9).

Information Literacy (IL) has been the backbone of librarianship since the beginning and has over the years been understood in different terminologies like library orientation, user instruction, user orientation, information skills, and so on. Today the need for Information Literacy has become dire and requires immediate attention from library professionals for various reasons. Some of the reasons are:

1. Information explosion and Information overload.
2. Easy access to information through technological developments.
3. Internet developments have led to a situation where abundant information is available making it difficult to search for relevant information.
4. Education processes and delivery systems have ignored IL skills.
5. Need for relevant information for effective decision making in all walks of life.

*Mr. H. Anil Kumar, Librarian, Indian Institute of Management Ahmedabad anilkumar@iimahd.ernet.in

Among the most pressing of reasons is information explosion and information overload that has brought the need of Information Literacy to the fore. The basic principle of providing right information to the right user at the right time has been transformed into a concept of making the users aware of the importance of the ability to identify, search and retrieve information by themselves.

Some of the objectives of Information Literacy programmes in present day scenario are:

1. Empower users to realize the need for information.
2. Empower users to identify and retrieve right information.
3. Facilitate users to articulate their information need appropriately.
4. Facilitate users to evaluate information sources effectively.
5. Impart the skill of information literacy as a life skill.
6. Make librarians aware of need of Information Literacy skills.
7. Create an conducive environment for showcasing utility of the library.

3. IL Standards and indicators

Numerous studies and research in the area of Information Literacy have crystallized into many propositions in terms of models, standards and indicators. Some of the major professional groups who have done substantial work in this domain are Association of College and Research Libraries (ACRL) under the American Library Association (ALA), the Australia and New Zealand Institute for Information Literacy and UNESCO. The various standards and indicators of IL have been listed below:

3.1 Association of College and Research Libraries (ACRL) standards

Source: Association of College and Research Libraries (2000). Information Literacy Competency Standards for Higher Education, Chicago, ALA.

- Standard 1 : The information literate student determines the nature and extent of the information needed.
- Standard 2 : The information literate student accesses needed information effectively and efficiently.
- Standard 3 : The information literate student evaluates information and its sources critically and incorporates selected information into his or her knowledge base and value system.
- Standard 4 : The information literate student, individually or as a member of a group, uses information effectively to accomplish a specific purpose.
- Standard 5 : The information literate student understands many of the economic, legal, and social issues surrounding the use of information and accesses and uses information ethically and legally.

3.2 Australia-New Zealand framework

Source: Bundy, Alan (Ed.) (2004). Australian and New Zealand Information Literacy Framework: principles, standards and practice. 2nd ed. Adelaide: Australian and New Zealand Institute for Information Literacy.

- Standard 1 : The information literate person recognises the need for information and determines the nature and extent of the information needed.
- Standard 2 : The information literate person finds needed information effectively and efficiently.
- Standard 3 : The information literate person critically evaluates information and the information seeking process.
- Standard 4 : The information literate person manages information collected or generated.
- Standard 5 : The information literate person applies prior and new information to construct new concepts or create new understandings.
- Standard 6 : The information literate person uses information with understanding and acknowledges cultural, ethical, economic, legal, and social issues surrounding the use of information.

3.3 UNESCO's proposed IL indicators

Source: Catts, R. and Lau, J. (2008). Towards Information Literacy Indicators: With a list of potential international indicators for information supply, access and supporting skills. Paris, UNESCO.

The IL indicators, sourced from the UNESCO Institute for Statistics (UIS)'s Literacy Assessment and Monitoring Programme (LAMP) survey are as follows:

- a) Recognise information needs
- b) Locate and evaluate the quality of information
- c) Store and Retrieve information
- d) Make effective and ethical use of information
- e) Apply information to create and communicate knowledge

4. Life Cycle of IL

The review of all these standards and indicators bring to the fore a common progressive link to each standard consequently. The concept of Life cycle of IL in eleven stages has been introduced by UNESCO in its work, Understanding Information Literacy: A Primer, under the Information for All Programme and is depicted as follows:

1. Realize that a need or problem exists that requires information for its satisfactory resolution.
2. Know how to accurately identify & define the information needed to meet the need or solve Problem.
3. Know how to determine if the needed information exists or not, and if it does not, go to Stage 5.
4. Know how to find needed information if known to exist, and then go to Stage 6.
5. Know how to create, or cause to be created, unavailable information (i.e., create new knowledge).
6. Know how to fully understand found information or know where to go for help if needed to understand.
7. Know how to organize, analyze, interpret, and evaluate information, including source reliability.
8. Know how to communicate and present information to others in approp./ usable formats/ mediums.
9. Know how to utilize information to solve problem, make decision, or meet need.
10. Know how to preserve, store, reuse, record and archive information for future use.
11. Know how to dispose of information no longer needed, and safeguard information that should be protected.

5. Making IL happen

It is necessary that efforts in making IL programmes happen on a large scale take place. These programmes should gain importance over other initiatives in the present day librarianship. To start with it would be very helpful that sharing ideas and practices by various libraries will facilitate consolidation and standardization of user orientation content. This would help in increasing the standard of library orientations in libraries. At a later date when IL programmes start happening, this network should be able to share the practices quite easily and naturally. At least to begin with a few such suggestions and tips that can be found helpful are:

1. Make orientations compulsory at least on an annual basis.
2. Make presentations that are colourful and pictorial in content rather than text.
3. Avoid assumptions that users will understand simple processes that we follow. For instance, it is necessary to explain broad classification schemes, spine labels, barcodes / accession numbers, library rules, and so on for all the first time users and it may also help to remind the existing users of this at regular intervals.
4. Include library use orientation as part of institutional induction programmes.
5. Regularly conduct resource based interactive sessions for users.
6. Dedicate staff time for user help and guidance.
7. Facilitate training in and basic understanding of core subject areas for the staff.

8. For effective IL to happen collaboration of library staff with subject experts is necessary.
9. Prepare and promote maps and guides to various services and resources that are hosted on library websites.
10. Create a culture wherein experienced and good users conduct IL sessions for newcomers.
11. Collaborate with other libraries on IL programmes like we share resources in the ILL facility we offer.
12. Collaborate with publishers and content providers on designing and promoting resource or product usage based programmes.

6. A few IL examples online

Source: UNESCO's Information Literacy: An international state-of-the art report (Second draft May, 2007). Available at: www.uv.mx/usbi_ver/unesco (July 19, 2009)

1. InfoTrek and InfoTrek Plus
<http://library.curtin.edu.au/infotrek/index.html>.
2. PILOT: Your Information Navigator
<http://pilot.library.qut.edu.au/>.
3. InfoSkills
<http://www.newcastle.edu.au/service/library/tutorials/infoskills/>.
4. RMIT Postgraduate Information Research Skills Tutorial
<http://www.lib.rmit.edu.au/tutorials/postgrad>
5. AIRS Online
<http://airs.library.qut.edu.au/>.
6. RDN Virtual Training Suite (tutorials in many subject areas) <http://www.vts.rdn.ac.uk/>
7. Open University Information Literacy Unit:
<http://library.open.ac.uk/help/infolitunit.html>

7. IL Web Resources

1. <http://informationliteracy-asia.blogspot.com/>
2. <http://www.infolitglobal.info/>
3. <http://www.libraryinstruction.com/information-literacy.html>
4. <http://www.infolit.org/>
5. <http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/standards/standards.pdf>
6. <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001570/157020E.pdf>
7. www.uis.unesco.org/template/pdf/cscl/InfoLit.pdf
8. <http://www.anziil.org/resources/Info%20lit%202nd%20edition.pdf>
9. [http://www.jesuslau.com/docs/publicaciones/doc2/UNESCO state of the art.pdf](http://www.jesuslau.com/docs/publicaciones/doc2/UNESCO_state_of_the_art.pdf)

LIBRARIES AS CATALYST OF INFORMATION LITERACY

THE BENEFITS & OUTCOMES

Suresh Narayanan*

Abstract

One of the most frequently used definitions of Information Literacy was given by American Library Association (ALA) in 1989 and it states "To be information literate, a person must be able to recognize when information is needed and have the ability to locate, evaluate, and use effectively the needed information. The information literate people are those who have learnt how to learn (ALA 1995).

The author here intends to extend the thought process from a practical perspective to utilize library resources and librarian's competence in the development of Information literacy and readiness. In an environment where access to information and speed has become important with information available on the www, information literacy has become the need of the day to remain globally competent.

The author also speaks about a model to be adapted in information literacy program from teaching to readiness and then application of the knowledge at work to benefit at work, which in turn would link to a broader topic of 'lifelong learning'.

Information literacy – what is it ?

Information literacy in a layman's words is the ability of a student, adult/person to retrieve and understand information so retrieved and then apply such knowledge in daily activities. With IT proliferation and ICT gaining prominence, information literacy has now broadened its realms to embrace understanding and capability to use IT tools.

Information Literacy has usually been mistaken by many for IT Literacy but the fact remains that information literacy can only be achieved by becoming IT literate for reasons well know to all of us that we are moving towards a century where existence for both scholarly information and social AVTARS are in virtual space. It is like comparing Science Direct for research and ORKUT for a social existence, or more contextually learning with virtual universities eg; universitas21

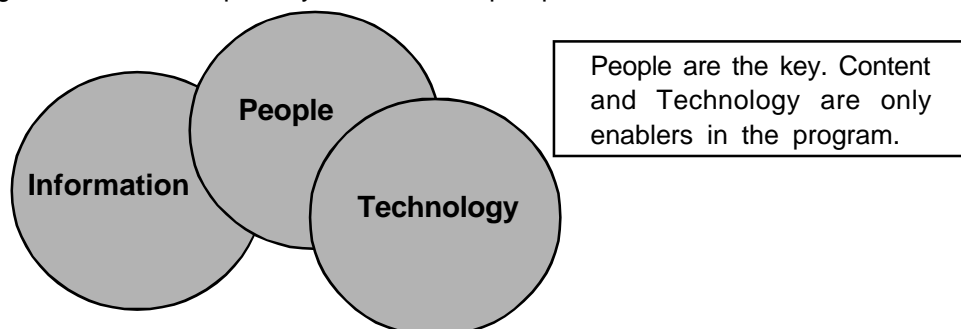
Information literacy is a cyclic and methodical program of continuous learning or what may be referred as Lifelong Learning so that better mechanisms of information retrieval using computers can be used by the individual throughout his/her life span. An information literate person will be better placed to make more value based decision using quality information available from multiple sources, assimilate them and apply creatively such useful information as may be required in his daily work for the betterment of self and others.

The Need for Information Literacy

The emergence of ICT and web technologies has literally shrunk the world, it is the time of the century where you need not leave your desk for anything that you may want, be it banking, shopping, travelling or learning. Today the problem is not of lack of information but to survive the onslaught of information overload and intelligently use the precise information which is essential for success.

The understanding and the ability to adapt and use technology and tools in a rapidly changing environment has become a necessity to compete and deliver in the digital environment.

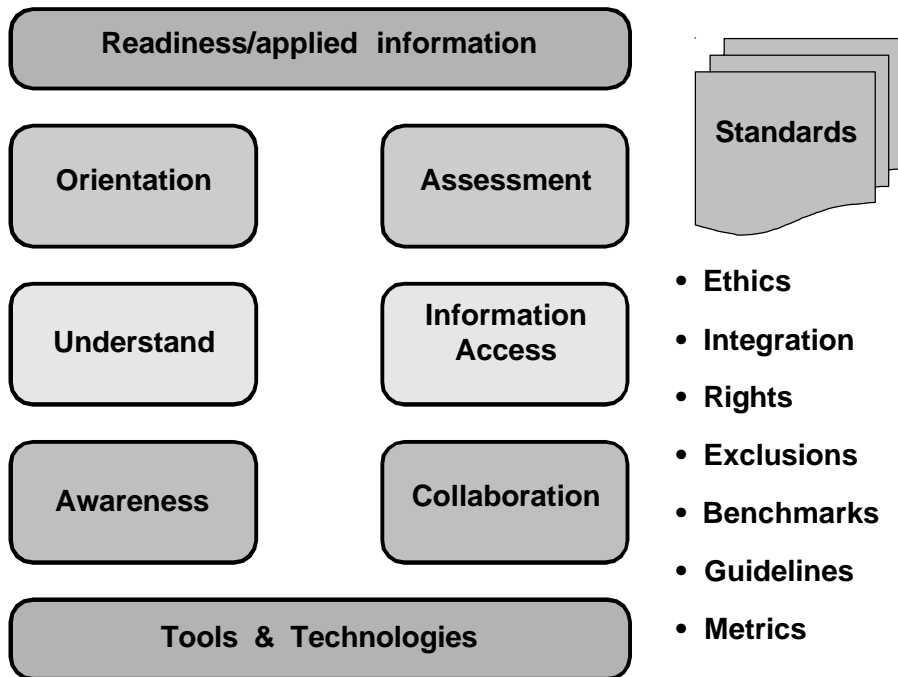
Being information literate has also become an important mandate to understand from social perspectives, one's rights, cultural acceptability and societal perspective.

*Mr. Suresh Narayanan, The Institution of Engineering & Technology, Bangalore. snarayanan@theiet.org, cnsuresh@gmail.com

Basic Stages in achieving information literacy

An individual has to go through some level of training so that he can move up the learning curve to start getting habituated to continuous learning. To get to this stage, there are certain necessary requirements which could be broadly categorized as follows :

Awareness : Creating awareness about a challenge is the first stage in information literacy. Users are most often unaware that they have a short coming. It is important to make the user realize that it is in his interest that he has to be information literate and motivate him to take up an awareness program.

Some common mechanisms to create awareness about information illiteracy are the following:

- Through campaigns
- Sustained reminders for tackling challenges
- The need to become information literate

Understanding the use of Information (Structured Learning): The second level is to help users understand the use of information. This means that the user is able to understand the kind of information that is available to him and how he can use it for ethical and productive purposes. It is also during this phase that they will need to understand how they can use information in an organized manner.

During this phase, the learner understands:

- What to look for
- Who to ask
- How to organize information (convert information into Knowledge)
- Where to seek

Orientation to Technology tools : Once the learner knows that the information useful to him is available and he can benefit from the use, the next step would be to provide for an orientation to the user on the tool or resource. An orientation usually helps and goes a long way in:

- Overcoming tech phobia
- Supporting novices to try new things
- Creating a comfortable platform for learning

Use of technology tools : Once the orientation is completed, the user will need training to use computers and other physical support systems. This stage is targeted to familiarizing the user with new age tools available within the parameter of his needs and usually addresses the following:

- a. Tools to analyze and create reports
- b. Decision Support systems

Standards in information literacy : It is most important to use standards in information literacy, though such standards are still evolving, there are sufficient mechanisms already in place. Using standards will help integrate learning into applied research. It also sets benchmarks and milestones to measure the success of an information literacy initiative.

Assessment of readiness (Metrics to measure readiness & outcomes): Once the learner has been oriented and trained, the next step is to assess the learner's readiness. Assessments can be used not just for pre-use readiness but also to ascertain post use outcomes to see if the knowledge gained by the user is giving the desired outcomes.

Usually at this stage the learner has the following ability to:

- a. Know What
- b. Know How
- c. Know Why

Application of learning into daily work: At this stage, the learner is considered information literate and has the capability to use his knowledge in his daily activity. It is at this state that metrics need to be put in place to evaluate/assess if he is actually benefiting from the program.

In a research related area, the usual outcome can be measure from his direct contribution to the following before and after the literacy program:

- a. Innovation
- b. Productivity Increase
- c. Career Development

Continuous learning (lifelong learning) through collaboration: This is the most successful state of an information literacy program. At this stage, the user embraces a continuous learning habit, which he then carries forward throughout his life time.

Continuous learning usually happens through interaction and collaborative work styles:

- a. Peer Groups/Networking
- b. Self paced learning
- c. Beyond career development (contribution to beyond SELF)

Channels to propagate Information Literacy

Information literacy can be provided through various channels while it is still important to have a nationwide policy regarding the integration of information literacy into HE curricula. (Higher Education)

At this point of time there are a number of information literacy programs that are conducted across the country. Some major channels used are:

1. E-Learning (recommended for Adult learning, in non-linear fashion)
 - a. Self paced, but requires discipline
 - b. Should be linked to performance for positive outcomes.
2. Blended Learning Models (Mix of TBT and F2F)
 - a. A mix of classroom and online training
 - b. Partners can be roped in to fill gaps and provide insights

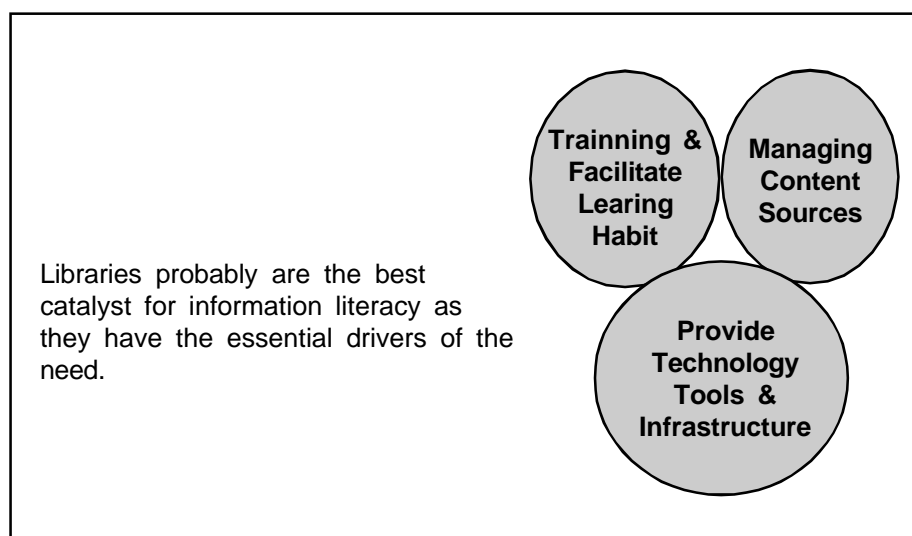
3. Face 2 Face Learning (Recommended in Pedagogical learning environment)
 - a. HE curriculums should incorporate such needs
 - b. Regional and localized training tools and mechanisms

How can libraries be catalysts to Information Literacy? – A publisher’s perspective

Libraries have long been store houses of information and tacit knowledge. Libraries offer a variety of resources to its users to achieve their objective both personal and career goals.

Libraries have probably been the earliest adapters to information literacy with the movement of print towards the e-media. While this has been a global phenomena there has been a major skew in the actual achievement of information literacy at the user end (Students, Researchers, Faculty etc;)

Fundamentally Librarians understand the use of information and are well versed with resources and their capabilities. Hence, it is essential to use that expertise to start making people resource literate and in the process make them information literate.

How can resource literacy be achieved?

Resource literacy can be achieved through a series of internal marketing activities to orient novices and tech phobic customers (who shy away from using e-resources) to become comfortable using them.

Activities that could be held by libraries in partnership with resource providers are the following:

Sustained Training – Training becomes an important ingredient in achieve e-resource literacy. It is only through appropriate training that users will become comfortable using tools. It is important to stress the importance of such resources in helping the user achieve their objectives and their career development. Through training, the users will also understand how e-media is useful over conventional tools in improving quality of their research. Most importantly it is important to conduct sustained training programs, a onetime training will never ensure a perfect outcome.

Publishers now support various training models from E-Learning, Interactive TV, WebEx, On-site training etc;

Capture User Mind Share – For people to remember something, they need to be reminded frequently. The only way of increasing usage of e-resources will be to capture the users mind share so that they remember the availability of such tools. Libraries can design various activities for this purpose such as Poster campaigns, Quizzes, Cheat Sheets, Product demo days etc;

Publishers provide supporting materials for these kinds of campaigns.

Internal marketing of Services – Libraries have to market their resources to their internal customers through activities such as linking on website, create desktop shortcuts, html pamphlet with links to resources, research of the month, events, Newsletters etc;

A lot of element like icons etc; are available freely on the internet. Basic understanding to use html scripts will allow the library administrator or IT administrator to set up such links.

Support Systems – It is also important for libraries to lobby for state-of-the-art systems for their users from the perspective that this is a most important requirement while marketing e-resources. A good bandwidth and quality network support with minimum turn off can generate good user feedback.

Use innovative channels – Libraries can use innovative channels to market resources, thereby increasing information literacy. The most common and easy to use tools would be RSS, HTML feeds, blogging pages, collaboration tools, Chat, bookmarking pages etc. Such channels can be used to trigger of discussions that are of interest to a group of researchers or users and then slowly migrate into a resource link.

Platforms to share Best Practices – It is essential to understand the need to apply best practices in any activity to attain the best outcomes with least errors. In conjunction to this, it is important to capture best practices in the information literacy programs and then apply that to regional requirements.

Benefits & Outcomes

When a library becomes a catalyst for Information Literacy, the benefits are humongous. The most tangible outcomes from an information literacy perspective will be the following:

- a. Users will be well aware of resources available in the library
- b. They will know what is happening in the global arena in the area of their interest
- c. Propel innovation and patent success exponentially if researchers can catch the thread and learn from experience of other rather than re-create the wheel.
- d. They will know either through the library or directly as to which resource can be used based on the task at hand
- e. Better usage of resources would directly impact the productivity of the research and in turn the output from the institution
- f. An information literate researcher can produce high quality ethical and patentable innovations that do not come under plagiarism and litigation
- g. Last but most importantly, every information literate citizen is an asset to a growing economy where access to information will define global competitiveness.

Summary :

Can information literacy be achieved from a practical point of view? The answer to this would be yes, but the path may not be easy. It is quite evident that people resist change especially in a fluid environment. It is not easy and does not come free, there is a larger cost involved in the need for creating information literacy which would have to be factored.

One most recommended and successful practice has been to link information literacy to a career development objective, be it academic or commercial work place. People when pushed to learn for a betterment of career, earning or living standard are bound to make the best attempts and in most cases don't miss the bus.

Libraries by themselves may not be driving information literacy but they can certainly create a cascading effect and bring in a chain reaction benefit in speeding up the information literacy program in the country. They could well be the best breeding ground for the youngistan crowd that today is the largest source of future benefit for India.

INFORMATION LITERACY PROGRAMMES: BUILDING A NEW SERVICE MODULE FOR ACADEMIC LIBRARIES

P. Lalitha* Svetal H. Shukla** Arpita P. Vyas***

“The unexamined life is not worth living.” - Socrates (469-339BC)

Introduction

Computer—based communication has revolutionized life of our ‘knowledge society’ and ‘knowledge economy’ (Ducker, P. 1994). The proliferation of computers coupled with communication networks has precipitated far-reaching changes in the Society (Rex Angelo SJ, 2009). Due to electronic communication and digital networking, there is tremendous transformation in the information accessing behaviour of the researchers and scholars. “With an unprecedented growth in the quantum of knowledge world wide and the easy accessibility, Internet has become an unavoidable necessity for every institution of higher learning and research” (Ali, Amjad., 2001). The emergence of new technologies has opened up new avenues in information diffusion in academic, research and development sectors. At this juncture, “to build bridges between the technologies we have at our disposal and the ambitions we have to transform education” (Laurillard, 2002) the Information Literacy Programmes are a prerequisite to educate the users (Faculty members and students) to capture information from different available formats i.e., from print to electronic through different techniques to make them self-empowered. Whether it is Bibliographic Instruction, Library Initiation, Library Tour, Know your Library, Library Orientation, User Education, Computer Aided Library Instruction, or Information Literacy Programmes, Libraries have always been in the fore front, striving to bring its collection and services to users’ knowledge (Singh R; Jindal SC., 2009)

Information Literacy (IL)

The American Library Association’s Presidential Committee on Information Literacy final Report defines IL as, a “set of skills, requiring individuals to recognize when information is needed and have the ability to locate, evaluate, and use effectively the needed information” (ALA, 1989).

“Information can empower and enable us”... and pointed out that we’re challenged daily to use “basic information literacy skills..... for survival in the Information Age” (Ducker, P. 1993) (Adapted from Goad, T.W. 2002)

The idea behind Information literacy is to make an individual self empowered by making him/her to develop particular skills that will help them successfully complete different tasks. The basic Information Literacy strategies are:

- Formulate questions
- Pinpoint what you really want to know
- Organize information
- Plan a search for relevant information
- Evaluate appropriateness of materials (Goad, T.W. 2002)

Understanding and practicing these strategies will lead the users to **Critical thinking, Reasoning and Evaluation.**

Need for Information Literacy

Information Literacy forms the basis for lifelong learning. It is common to all disciplines, to all learning

*Ms P. Lalitha, Librarian at Institute of Pharmacy and I/c Librarian at Institute of Science, Nirma University of Science & Technology.
E-mail: lalitha.poluru@nirmauni.ac.in

** Ms Svetal H. Shukla, Library Assistant at Institute of Science, NUST. E-mail: svet.al.shukla@nirmauni.ac.in

***Ms Arpita P. Vyas, Library Assistant at Institute of Pharmacy, NUST. E-mail: arpita.vyas@nirmauni.ac.in

environments and to all levels of education. It enables learners to master content and extend their investigation, become more self-directed, and assume greater control over their own learning (ACRL, 2000). The growing importance of Information Literacy includes:

- The volume of published information
- The variety of information formats
- Changing career patterns
- Need for informed citizenship (Beth, McLaren.)

Models of Information Literacy

As we enter the twenty first century, three models of information literacy, and the two sets of standards have assumed particular importance in the educational sector. These are:

- Eisenberg and Berkowitz **Big 6** information skills (Eisenberg and Berkowitz, 1990)
- **Doyle's attributes** of an information literate person (Doyle, 1992)
- **Bruce's seven faces** of information literacy (Bruce 1997)
- The **Information Literacy standards for students learning** (ALA & AECT, 1998)
- The **ALA Information Literacy competency standards** for higher education (ALA, 2000)
- **ACRL IL Competency Standards** For Higher Education
(Adapted from Bruce, Christine. S. 2004)

Information Literacy Programmes at Institutes' of Pharmacy and Science, Nirma University

Nirma University of Science & Technology (NU), Ahmedabad was established in the year 2003 as a statutory university under the Gujarat State Act at the initiative of the Nirma Education & Research Foundation. Nirma University consists of Institute of Engineering and Technology, Institute of Management, Institute of Pharmacy, Faculty of Doctoral Studies & Research, Institute of Science and Institute of Law. The diploma, graduate, post-graduate and doctoral level programmes offered by these institutes are rated high by industries, business magazines and by the students.

The **Library and Resources Centre** is the key academic facility provided for the students, research scholars and faculty of the institutes. The Library plays a vital role in the collection development and dissemination of scientific and technical information to meet the present and future academic and research needs of varied users. Whether it is Institute of Pharmacy or Science, the libraries are specialized and include a wide range of text/reference books of different branches of Pharmaceutical Sciences, Biochemistry, Microbiology, Biotechnology and allied subjects and also provide extensive access to leading Indian, international and research journals.

To keep in pace with the latest technological trends of Information production, retrieval, and dissemination and to make our users aware of the usage of authentic information, we felt that there is growing need to conduct Information Literacy Programmes. After series of discussions along with our Directors and faculty members, we have carefully designed three modules consisting of different information competencies for users of different categories. In the prevailing conditions of technological transformation and to promote cooperative and collaborative working atmosphere amongst the users, we have incorporated few Web 2.0 tools as follows:

Module 1

- ✍ Introduction to Internet;
- ✍ Role of World Wide Web in academics, research and development;
- ✍ Search Engines
- ✍ Types of Web resources and their features
- ✍ Evaluating Internet Resources (websites)
 - Authority

- Accuracy
- Currency
- Coverage
- Objectivity

✍ Importance of E-Resources in academics and research

✍ Scope, coverage, and features of selective databases subscribed by Nirma University

✍ Different Search Techniques

- Boolean operators ('and', 'or', 'not')
- Limiting/Refining Search
- Phrase Search
- Field Search
- Publication Search

✍ Introduction to Open Access Resources

Module 2

✍ Importance of Academic honesty and quality research (Avoiding Plagiarism)

✍ Intellectual Property and fair use of copyrighted materials

✍ Introduction to Bibliographic citations

✍ Importance of citation in Scholarly Publications

✍ Different Manual of styles for Bibliographic citations with special reference to American Psychological Association. (2001). *Publication manual of the American Psychological Association* (5th ed.). Washington, D.C.: American Psychological Association.

✍ Writing Research Proposal

✍ Report Writing

Module 3

Introduction to Lib 2.0

RSS feeds

Creating Blogs

Objectives

Our objectives behind providing these Information Literacy Programmes are done so that the users should be able to:

- Recognize the Information needs;
- Acquaint with Internet and Web resources;
- Acquaint with different search techniques;
- Evaluate organize, interpret information of different formats;
- Understand about academic honesty and producing quality research work;
- Acquaint with Open Access Publishing and its impact;
- Acquaint with the Intellectual Property Rights and fair use of copyrighted materials;
- Promote bibliographic citations in scholarly publications;
- Work cooperatively and collaboratively using Web 2.0 tools;
- Interact more with the Library Staff;
- Know the importance of Life-long learning;
- Empower and learn to make their place in the society.

Conclusion

Due to the technological developments, availability of information in different formats and information load there is a pressing need to conduct Information Literacy Programmes to enable the users understand and recognize information needs and make use of authentic information available in different formats.. By continuing to develop literacy programmes and encourage individual non-readers to cultivate reading and writing skills, librarians make significant contributions to the profession. Librarians as teachers and leaders in local communities are well placed professionally to create meaningful and lasting change. Making information and information technologies available to the world is not enough. Our education systems need to ensure that today's learners are empowered to learn and to take their place in the learning society. (Bruce, Christine S., 2004.)

References:

1. Ali, Amjad. (2001). "Internet and the University Libraries". *University News*, 39(17), pp.6-10.
2. American Library Association. Presidential Committee on Information Literacy. Final Report. (1989). Chicago: American Library Association. Available at <http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/publications/whitepapers/presidential.cfm> Accessed on 30.06.09
3. Bruce, Christine. S. (2004). Information Literacy as a Catalyst for Educational Change: A Background Paper. In Danaher, Patrick Alan, Eds. Proceedings "Lifelong Learning: Whose Responsibility and What is Your Contribution?" the 3rd International Lifelong Learning Conference, pp.8-19, Yeppoon, Queensland. Available at <http://eprints.qut.edu.au> Accessed on 24.04.09.
4. Ducker, P. (1993). *Post Capitalist Society*, New York: Harper Business, p.183.
5. Ducker, P. (1994). "Knowledge Work and Knowledge Society: The Social Transformation of this Century". 1994 Edwin L. Godkin Lecture.
6. Goad, T. M. (2002). *Information Literacy and Workplace Performance*, London: Quorum Books.
7. Laurillard, D. (2002). *Rethinking University Teaching: A Conversational Framework for the Effective Use of Learning Technologies*, 2nd edn, London: Routledge.
8. McLaren, Beth. "Changing Paradigms, New Partnerships: Information Literacy Programs in Educational Libraries" Available at <http://www.csu.edu.au/special/raise99/papers/bmclaren.htm> Accessed on 24.04.09.
9. Rex Angelo, SJ. (2009). "Rethinking Pedagogy for our Digital Age". *University News*, 47(06), pp.14-16, 20.
10. Singh, Rajesh; Jindal, SC., (2009). "Promoting the Use of E-Resources in Teaching, Learning and Research: A Case Study of DULS". In *Proceedings of 7th International CALIBER*, 2009. Ahmedabad: INFLIBNET Centre, pp.430-438.

Further Reading:

1. Eisenberg, Michael B. (2008). "Information Literacy: Essential Skills for the Information Age", *DESIDOC Journal of Library & Information Technology*, 28(2), pp.39-47.
2. Nyamboga, Constantine, M. (2004). "Information Skills and Information Literacy in Indian University Libraries". *Program: Electronic Library and Information Systems*, 38(4), pp.232-239.
3. Somerville, Mary M. et al. (2007). "Toward Large Scale Assessment of Information and Communication Technology Literacy: Implementation Considerations for the ETS ICT Literacy Instrument", *Reference Services Review*, 35(1), pp.8-20. Available at www.emeraldinsight.com/0090.7324.htm Accessed on 24.04.09.
4. Virkus, Sirje. (2008). "Use of Web 2.0 Technologies in LIS Education: Experiences at Tallinn University, Estonia", *Program Electronic Library and Information Systems*, 42(3), pp.262-274. Available at www.emeraldinsight.com/0033.0337.htm Accessed on 24.04.09.
5. Wallis, Jake. (2005). "Digital Directions: Cyberspace, Information Literacy and the Information Society", *Library Reviews*, 54(4), pp.218-222. Available at www.emeraldinsight.com/0024-2535.htm Accessed on 24.04.09.

INFORMATION LITERACY AT A MANAGEMENT INSTITUTION

A Case Study on the Summer Internship Project Reports System

Gayatri Doctor*

Introduction

The concept of information literacy is built upon the decades-long efforts of librarians to help their users learn about and how to utilize tools and materials in their own libraries. This concept of information literacy used primarily in the library and information studies field, and rooted in the concepts of library instruction and bibliographic instruction, is the ability “to recognize when information is needed and have the ability to locate, evaluate and use effectively the needed information”

The rapidly evolving information landscape means that education methods and practices must evolve and adapt accordingly. Information literacy must become a key focus of educational institutions at all levels. This requires an ability to seek out and identify innovations that will be needed to keep pace with changes. Educational methods and practices, within our increasingly information-centric society, must facilitate and enhance a student’s ability to harness the power of information.

Libraries are becoming knowledge centers or knowledge hubs. The Librarian has to work as a knowledge manager or an information manager. With the changing needs of the user, Libraries have to use latest technologies to satisfy its user’s information needs. To be able to “provide the right information to the right reader at the right time” is possible only if libraries and information centers use Information Technology as a tool.

Information Technology is the great enabler. Technology, in all of its various forms, offers users the tools to access, manipulate, transform, evaluate, use, and present information. Technology is changing the way higher education institutions are offering instruction and information. Information literacy is becoming a more important part of university-level education. Specific aspects of information literacy are

- ✍ **Tool literacy**, or the ability to understand and use the practical and conceptual tools of current information technology relevant to education
- ✍ **Resource literacy**, or the ability to understand the form, format, location and access methods of information resources. (Shapiro and Hughes, 1996)

Importance of Summer Internship Projects in Management Education

In Management Education, the students have to undergo a Summer Internship Project (SIP) in Organizations to enhance learning and experience current work practices. SIP is a simulation of the business environment and enables students to experience the rigors of a business organization. Each project is unique in its own way, and therefore it is imperative that the knowledge that is built is captured so that it can be of use to students, faculty and the organizations.

Icfai Business School (IBS) Ahmedabad is a Management Institution offering a full-time campus-based PG-DBA program. All students have to undergo a Summer Internship Project of 16 weeks with no parallel academic activity as a part of the curriculum. The main objectives of SIP are to provide students with opportunities to apply the concepts learnt in the class-room to real-life situations, to sensitize students to the nuances of a work place by assigning time-bound projects in a company, to provide students a platform to network that will be useful to further their career prospects. The types of projects students have been assigned are market research, feasibility studies, consumer awareness of specific products, product launching etc.

SIP is important for students. The Organization where they have done their project and the type of project that they have done are critical factors which enhance the student’s knowledge and form a basis for their careers. SIP is normally an academic activity to be pursued by students at the end of the first year of Management education. It is a closely monitored activity and faculties are involved in supervision of the projects being done at various organizations. At the end of the SIP, students are expected to submit a SIP report on their experiences and findings at the organization.

Students like to explore the nature of the type of projects done in the past by their seniors and the Organizations where they have been done. Information pertaining to faculty involved with supervising these projects is useful for students as they can discuss the nature of the project and its implications.

Many organizations make the students work on real tasks, pilot studies and the project reports are then used as a reference. At the time of recruitment some organizations like to know the type of project a student has done, or in a broader perspective, the type and subject areas of the summer projects that students have done.

Thus, information about each project needs to be captured and available in a form where its retrieval is easy and the knowledge built can be of use to other students, faculty and the organizations.

Summer Internship Project Reports Digital Library

Space is usually a constraint for a growing library, and the same was the case with IBS, Ahmedabad library. Students normally submitted the final SIP reports in a hard copy format, to the Library. Obtaining spare racks to arrange the SIP reports, index them for easy retrieval was an issue. The SIP reports, collected were kept in a box in one corner of the Library. There was no indexing and trying to find, retrieve information about previous years SIP Projects was a mammoth task.

As different aspects of library automation were being initiated at IBS Ahmedabad library; the need to develop a digital library of Summer Internship Project Reports also arose. A Digital Library would not only ensure that all the project reports generated year after year by the students are available in digital format, they could be preserved, indexed, reused and retrieved easily. The pressure of physical space requirements (racks) for storage of these SIP reports in the Library would also be minimized.

With the usual limitations on resources, the Greenstone Digital Library Open Source Software was chosen to develop the Digital Summer Internship Project System (SIPS). Implementation was done on a machine whose configuration was a Pentium IV @ 2.4 GHz with 256 MB RAM, 40 GB hard disk. Windows XP Professional with Internet Information Server (IIS) installed so that SIPS would be accessible on the Intranet to faculty and students. The version of GSDL software used was version 2.60.

In order to populate the digital library, at the end of the SIP in June, all the students were required to submit to the library

- ✍ a word file of the SIP report in the format of a single document.
- ✍ a metadata input form for SIPS which consists of basic details like
 - ✍ Title: The SIP Report Title;
 - ✍ Creator: Student's name;
 - ✍ Description: A short description of the project;
 - ✍ Publisher: The Organization where the Project has been done;
 - ✍ Contributor: Faculty's name – who is supervising the Project;
 - ✍ Subject: Subject and keyword identifying the SIP Report; and
 - ✍ Date: Month of the Report.

At the time of collection, library staff was required to verify that the soft-copy of the report was a single word file, the metadata input form was properly filled and verified by the faculty guide so as to minimize the metadata errors. The SIP reports which were collected as Word files were converted to PDF files before being uploaded or gathered into the SIPS Collection available on the Intranet.

Data was collected initially for the Batch 2006 (20 reports), and later on for the Batch of 2007(90 reports), 2008(120 reports) at the time of SIP completion in June. Currently data of Batch of 2009 is being processed.

The digital library collection of SIP reports at IBS Ahmedabad can be accessed on the institute intranet at the IP address <http://172.16.50.50/gsdl/cgi-bin/library.exe>.

The different search options like search by keyword, title, organization name or contributors have made it easy for the users to access the relevant data and identify reports in similar domain areas. As of now, There are five ways to find information in this Summer Internship Report System (SIPS) Collection

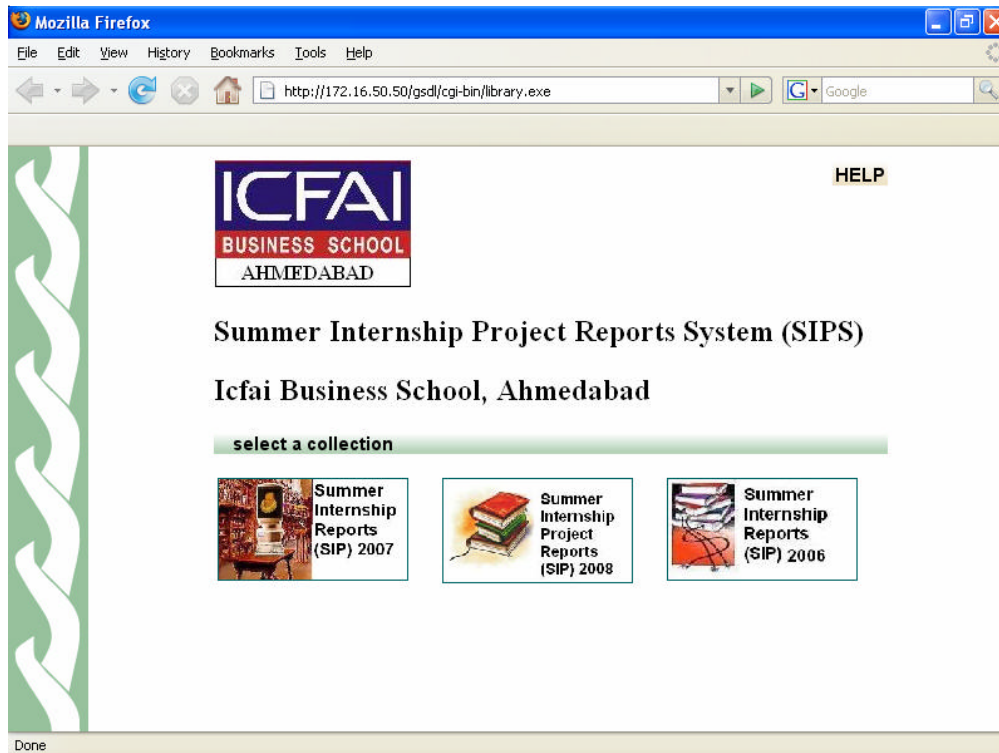

Figure 1: Screenshot of the Homepage of SIPS

Figure 2: Screenshot of the Search Option

- (1) search for particular words;
- (2) access reports by Title;
- (3) access reports by Keyword;
- (4) access reports by Organization; and
- (5) access reports by Contributors (Faculty who supervised the project).

Each Summer Internship Project (SIP) is unique and is being captured in SIPS at IBS Ahmedabad. The development of the Digital SIPS enables sharing and learning and provides faculty, students an insight on:

- ✍ the organizations which offer SIPs;
- ✍ the type of projects that they offer;
- ✍ the number of SIPs that faculty have supervised;
- ✍ the type of SIPs that faculty have supervised;
- ✍ the subject areas of the projects.
- ✍ the type of work done by students on similar projects;

A well populated SIPS Digital Library can also give important leads to the Business School to develop Corporate Interactions and Placements in the future.

Conclusion

In the context of Management Education, we can identify the development of the Summer Internship Projects Digital Library as a part of this Information Literacy strategy. An information technology tool, open source software has been used for the development of the digital library.

According to Mike Eisenberg and Bob Berkowitz there are 6 basic steps in the Information Literacy Strategy.

1. To clarify and understand the requirements of the problem or task for which information is sought. The information primarily being sought about SIP in Management education is the different type of summer projects that students do and the organizations which offer them.
2. Identify sources of information and to find those resources. This source of the information can be identified as the summer project reports that students submit at the time of completion of SIP.
3. Examining the resources, to identify and select the useful resources and reject the inappropriate resources. Reports which are available in a digital format along with appropriate metadata can be selected for collection.
4. Organizing and processing the information so that knowledge and solutions are developed. The digital reports, along with their metadata are organized in the digital library for ease of retrieval on the basis of keyword, title, etc.
5. Present the information or solution to the appropriate audience in an appropriate format. A digital library of Summer Internship Project reports is made available to faculty and students on the institute intranet.
6. Critical evaluation of the completion of the task or the new understanding of the concept. Feedback from the users and an understanding of new requirements of search of the system are obtained and improvements in the digital library initiated.

Management institutions, especially in India, should be encouraged to develop digital repositories of summer internship projects and share knowledge.

References

- [1] Gayatri Doctor, (2007), Knowledge sharing: developing the digital repository of SIPS, VINE, Volume: 37 Issue: 1 Page: 64 - 73
<http://www.emeraldinsight.com/10.1108/03055720710742043>
- [2] Whitten Ian, Bodie Stephan and Thompson John, Greenstone Digital Library Users Guide
- [3] Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Information_literacy
- [4] Mike Eisenberg and Bob Berkowitz. <http://big6.com>
- [5] Shapiro, J., & Hughes, S (1996). Information Literacy as a Liberal Art: Enlightenment proposals for a new curriculum. *Educom Review* (<http://www.educause.edu/pub/er/review/reviewarticles/31231.html>).

ESSENTIAL UNDERSTANDING OF INFORMATION LITERACY (IL) FOR SUCCESSFUL SCHOOL LIBRARIES

Rashmi T. Kumbar*

“We stand at the dawn of a new era. Before us is the most important decade in the history of civilization, a period of stunning technological innovation, unprecedented economic opportunity, and great cultural rebirth. The issue is how we prepare our children for it.”

John Naisbitt

0. Introduction

The 21st century schooling has acquired a new dimension largely due to modern pedagogy with stress being laid on means of imparting education rather than the end. Education is no longer restricted to classrooms but expands beyond it. Life Long Learning defined as “all formal, non formal and informal learning – whether intentional or unanticipated – which occurs at any time across the lifespan” (1) sums up the mission of education. Schools are gearing up to provide the best infrastructural facilities like computer laboratories, wireless connectivity, well stocked libraries etc. By doing all this, can the learning process be assured to be successful? It is appropriately pointed out in a study carried out by I. A. Mokhtar et al. “...furnishing schools with advanced technology does not necessarily mean the students and teachers are sufficiently information literate to use those tools effectively “ (2). Both students and teachers would benefit more from their learning, if the use of ICTs were seamlessly intertwined with IL instruction grounded in sound and effective pedagogy”.(Andretta, 2007; Fabian, 2005, Gold, 2005).(3)

Just a decade back, the responsibility of teaching students to find, organize, and presenting information for learning and recreating was taken up by the librarian. The birth of Internet and explosion of information resources has definitely brought in a new revolution in the use of information. This necessitates a framework for teaching not just traditional library skills, but also the role of Information Communication and Technology (ICT) skills in the form of Information Literacy. The teaching of Information Literacy skills to students in this technological era will help them become effective users and creators of information.

The phenomenal progress in ICT in the later part of the twentieth century resulted in the conceptualization of Information Literacy (IL), especially in the developed countries. Yet it is a well known fact that the LIS professionals in developed countries were already engaged in a number of library activities like resource awareness programmes, library orientation, library instructions or bibliographic instruction, etc. An attempt has been made in this paper to understand Information Literacy in the present context of increased awareness and use of ICT, in the field of school education in India.

1. What is Information Literacy (IL)?

To get an overview of Information Literacy, a few definitions which represent IL better at school library level, have been included.

Information Literacy is defined as

“The ability to: recognize the need for information to solve problems and develop ideas; pose important questions; use a variety of information gathering strategies; locate relevant and appropriate information; assess information for quality, authority, accuracy and authenticity includes the abilities to use the practical and conceptual tools of information technology to understand form, format, location and access methods, how information is situated and produced, research processes, and to format and publish in textual and multimedia formats and to adapt to emerging technologies” (4).

Ms Rashmi T. Kumbar, Email : rashmi_kumbar@rediffmail.com

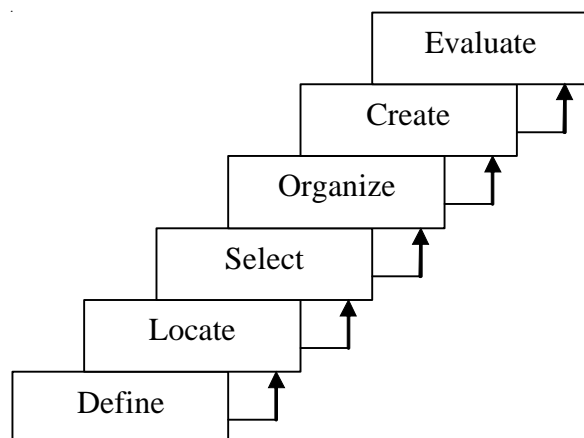

Figure 1

In the UK, information literacy is defined by the Chartered Institute of Library and Information Professionals as:

“Information literacy is knowing when and why you need information, where to find it, and how to evaluate, use and communicate it in an ethical manner” (5).

Information Literacy is a set of abilities requiring individuals to “recognize when information is needed and have the ability to locate, evaluate, and use effectively the needed information” (6).

“Information Literacy is the ability to access, use, organize and evaluate information effectively in order to learn, problem-solve and make decisions” (7).

For simplicity of understanding, IL has been represented diagrammatically like this:

2. Why do we need to teach IL skills in school libraries?

Research has proved that library plays a very important role in shaping an individual – both academically as well as overall personality. It is beyond doubt that librarian plays a more significant role in this process. Some serious concerns as to why we should introduce Information Literacy Skills in our education set up are,

- Generation, availability and accessibility of various information sources have resulted in huge opportunities for many.
- The librarian has the required knowledge of various resources and how to make use of the same for better results.
- School library is the ideal place for incorporating skills which enable students to become life long learners.
- A successful collaboration between the teachers and librarian with regard to resources will add value to the curriculum.
- Life skills like decision making, problem solving, organizing, ethical use, etc. can be inculcated at a young age in a cost effective way and as a part of education.

As the American Library Association Presidential Committee on Information Literacy (January 10, 1989, Washington, D.C.) says “Ultimately, information literate people are those who have learned how to learn. They know how to learn because they know how knowledge is organized, how to find information and how to use information in such a way that others can learn from them. They are people prepared for lifelong learning, because they can always find information needed for any task or decision at hand”. (8)

3. When should we start teaching IL skills or when do we begin the process?

Modern education especially schooling in cities as well as towns and even villages these days, encompasses a wide array of opportunities and experiences which can be termed as learning components. Most of the people or the decision makers - be it the government, ministry, boards, foundations or private

owners, a lot of thought and planning goes in for providing infrastructure and resource support to these learning components. Of these, library or the resource centre takes the centre stage. The library can play a major role in making these efforts successful, provided an attempt is made to integrate Information Literacy as part of the curriculum and imparted at various levels in the right format. 'Catch Them Young' seems to be the USP of most educational providers. So we as informational professionals need to adopt it too, to carry out the mission of the library and optimize the use of resources. "IL should also be taught and reinforced incrementally from primary school through tertiary education. This will ensure continuity in students' learning and applying IL skills".(9) So, the Information Literacy Skills have to be introduced at the grass root level for better impact on students' personality and elevate their academic performance.

Information Literacy standards meant for school libraries catering to kindergartners to high school students, are framed by various international associations and adapted by many good schools in the metros in India. We can frame on the same lines keeping in mind the local environment and incorporate the required variations. In this context to quote Ross Todd "Information skills instruction integrated into the classroom content contributes to the development of constructive thinkers, learners who take charge of their own learning, ask the appropriate questions, see information from a range of sources and restructure and repackage this information to create and communicate ideas that reflect their own deep understanding."(10)

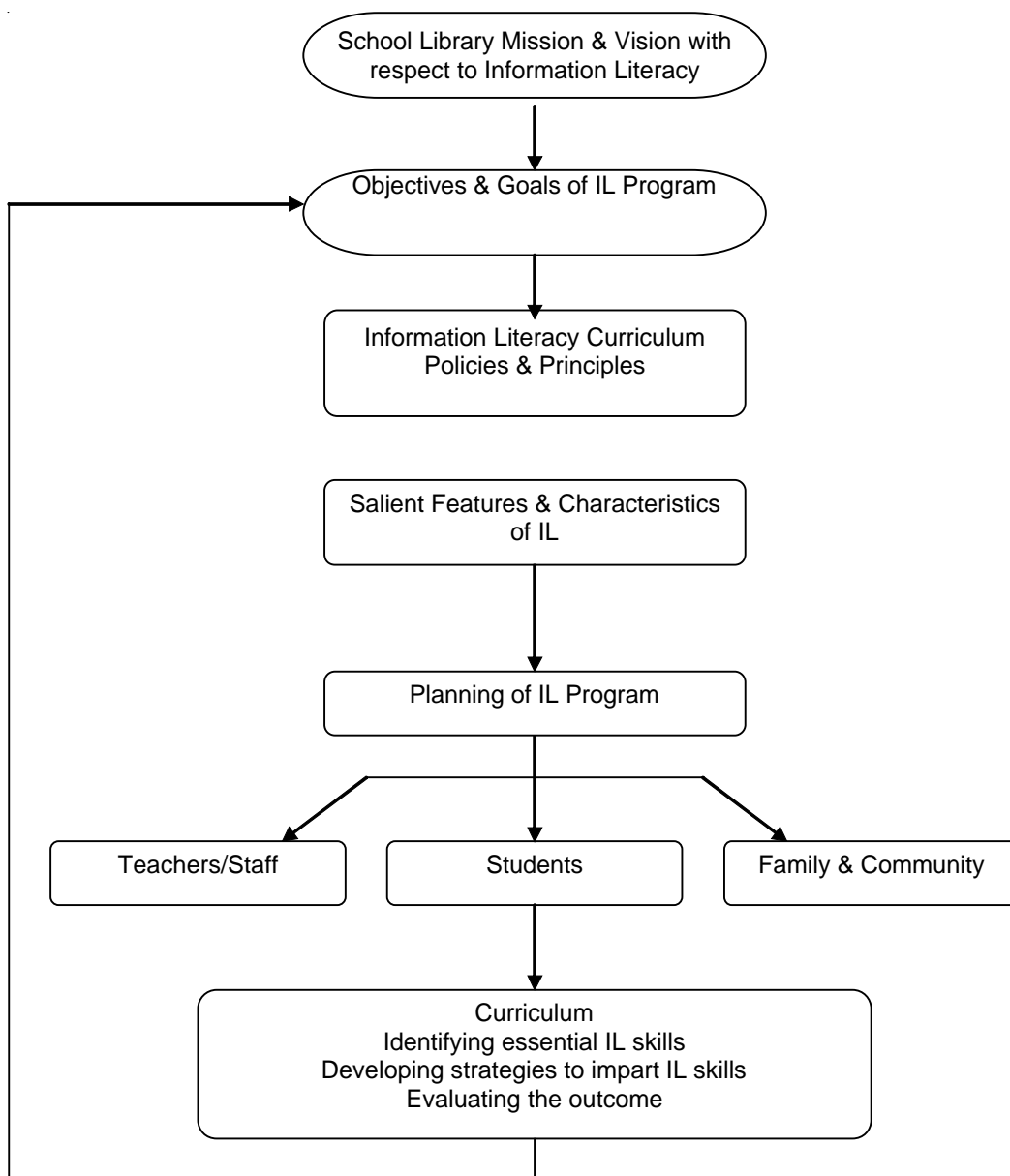

Figure 2

4. Where do we start & look up to for developing an IL Program?

Since no formal IL Program has been designed or developed for Indian School Libraries by the government or other apex educational bodies, and whatever that has been done at various local levels is to suit their user community. Hence, it becomes an issue as to how to go about implementing IL program. Based on the 'Information Literacy Framework & Syllabus' by Queensland University of Technology (11), a similar framework has been attempted to be drawn up for school libraries to keep it as a model and proceed to develop their own looking into their individual school community requirement.

This framework can be better understood at three levels viz. Theoretic level, Planning level and Practice level. At the theoretic level, along with the objectives of the program, the policies and principles underlying the IL program can be framed. Also the salient features and characteristics can be laid out.

At the Planning level, the strategies for implementing IL program based on the principles and policies can be worked out for different user group namely, students, teachers and community largely consisting of parents.

Sr.No.	Some IL Skills that can be taught at Primary Level (Classes I-IV)
1	What is an information source?
2	Concept of Book/Periodical/Newspaper/CD etc.
3	Concept of Library/Resource Centre
4	Different Parts of a Book(Title Page, Copyright Page, Table of Contents, etc.)
5	Kinds of Books (Fantasies, Folk Tales, Biographies, Dictionaries, Atlas, etc.)
6	Stories and its parts(Beginning, Middle & Ending)(Problem & Solution)
7	Informational Books and their uses(Grammar, Know-How, History, Science, etc.)
8	How to choose books? (Structured Library Period SLP)
9	How to write Assignments/Reports?
10	How to write book reports and book reviews?
11	What is meant by literature search?
12	Introduction of Reference Sources? (DEATY)

Table 1

Sr. No.	Some IL Skills that can be taught at Secondary Level (Classes V-VIII)
1	Library Orientation (Layout, Rules & Regulations, Policies)
2	Understanding the organization of resources in the library (ex: DDC)
3	Types of Information Resources (Primary, Secondary, Tertiary)
4	Fiction (Science fiction, Historical fiction, etc) & Non Fiction Books (Biographies, Physics, Music, Geography, etc.)
5	Introducing access points (Author, Title, etc.)
6	Use of Newspapers and Periodicals (How to read a magazine article, how to use newspaper clippings for projects & assignments)
7	Use of Reference books for information search
8	Use of different parts of the book for information search(TOC, Index, Glossary)
9	How to do Library Research?(Big6, 5W1H/graphic organizers-KWL chart/mind maps/FGDs.
10	Presentation (Oral, Powerpoint, etc)
11	Open Access Resources
12	Plagiarism, ethical use of information

Table 2

At the Practice level, the focus would be on the delivery of the planned strategies in sync with the IL syllabus. One needs to work on identifying essential IL skills, developing techniques to impart these skills and finally evaluate the outcome. If one faces any pitfalls in the process, one can always go back to the theoretical level and make modifications and work down the line again with the required changes.

4.1. Framework for Information Literacy (IL) for a School Library

This framework is just for illustration of the possible ways of designing and developing an IL program. One can always work on it and customize it to suit one's requirement.

There are many professional bodies who have worked a great deal in this area and one can always look up to them for guidance. Some of the professional associations which can be of assistance are,

- International Association of School Librarians (IASL)
- American Association of School Librarians (AASL)
- School Library Association, UK (SLA)
- Australian School Library Association (ASLA)
- Canadian School Library Association (CSLA)
- IFLA, School Library Section
- Related Papers presented at Conferences, Seminars, Symposiums, Articles presented in scholarly journals.
- Colleagues who are doing something on the same lines.

5. Which are the necessary techniques of imparting IL?

Having worked in a school library for seven years, without much awareness of IL concept, efforts were made to impart the same skills in a very informal way. The result of the same has been immensely satisfying at both personal and professional level. Now an effort is being made by the author to formalize the IL Program in the Indian school libraries context, incorporating variations in the local education system. The same is presented here below.

6. How do the students benefit by being Information Literate?

Some of the major advantages of being information literate in this period of time are,

- Being information literate helps students to find information apart from the prescribed textbooks or sources.
- They also learn different strategies to search for the required information.
- Students learn to evaluate information, its precision and relevance to serve their requirement.
- Students learn to present the gathered information in a rational manner with their own inputs and understanding.
- Students learn to apply the knowledge gained in the process, not only for academic purpose but also for handling everyday challenges in life.
- Finally, an information literate student learns the ethical use of information for the wellbeing of the community.

7. Conclusion

Information Literacy is a vast topic and incorporating everything related with it as a school library program is not practical. That model or framework which suits one's individual requirement on the basis of the user community and administrative constraints should be adapted and implemented. In order to get authenticity for the same one can always rely on local library networks or national library networks and make such effort a foolproof one.

To mark the conclusions, some suggestions have been given to work in this area

- ADINET as a city based network can take up the task of framing IL skills for school libraries to be imparted to the students at different stages on the basis of or in collaboration with ASLA, SLA, IASL and other such professional associations.

- Introduce workshops or training programmes of fixed duration, to familiarize city school librarians with the concept of imparting IL skills as part of the school curriculum.

The most important and ultimate goal of any school would be produce students who grow up to be responsible citizens and good humans primarily, and than proceed to be successful in any chosen profession. U.S. Representative Major R. Owens has rightly said “Information literacy is needed to guarantee the survival of democratic institutions. All men are created equal but voters with information resources are in a position to make more intelligent decisions than citizens who are information illiterates”. (12)

But the ultimate key lies with the librarian who has to be passionate about the whole concept and then success will be a sure shot.

References:

1. Australian and New Zealand Information Literacy Framework: principles, standards and practice. Editor Alan Bundy 2004 <http://www.anziil.org/resources/Info%20lit%202nd%20edition.pdf> (accessed on 7th August 2009)
2. I. A. Mokhtar et al on ‘Information literacy education: Application of mediated learning and multiple intelligences in Library & Information Science Research 30 (2008) 195-206
3. Andretta, S. (2007). Phenomenography: A conceptual framework for information literacy education. *Aslib Proceedings: New Information Perspectives*, 59(2), 152-168.
4. Association for Teacher-Librarianship in Canada and the Canadian School Library Association, November 1997. <http://www.cla.ca/casl/literacyneeds.html> (accessed on 7th August 2009)
5. Information literacy (UK) http://www.informationliteracy.org.uk/Information_literacy.aspx (accessedn on 6th August, 2009)
6. Information Literacy Competency Standards for Higher Education, © ALA, 2000. <http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/standards/standards.pdf> (accessed on 6th August, 2009)
7. ETF Information Literacy Committee Marin County, California April 2007. [http:// www.marinschools.org/informationliteracystandards.pdf](http://www.marinschools.org/informationliteracystandards.pdf) (accessed on 6th August, 2009)
8. American Library Association. Introduction to Information Literacy <http://www.ala.org/ala/mgrps/dovs/acrl/issues/infolitoverview/introinfolit/> (accessed on 7th August, 2009)
9. I. A. Mokhtar et al on ‘Information literacy education: Application of mediated learning and multiple intelligences in Library & Information Science Research 30 (2008) 195-206
10. Todd, R. (1996) ‘Independent Learning and Information Literacy: An essential partnership for learning’ in Nimon, Maureen (ed) *Learning Resourcefully: Challenges for Teacher Librarians in the Information Age*, Adelaide, Auslib Press, pp. 3-18.
11. Learning for Life: Information Literacy Framework & Syllabus, Queensland University of Technology <http://www.lib.qut.edu.au> (accessed on 8th Aug, 2009)
12. American Library Association. Introduction to Information Literacy <http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/issues/infolit/overview/intro/index.cfm> (accessed on 8th Aug, 2009)

DIGITAL INFORMATION LITERACY PROGRAMME FOR THE USERS OF GUJARAT UNIVERSITY LIBRARY

Geeta G. Gadhavi*

Introduction

Information literacy is the sum total of the individual's motives, knowledge, skills and abilities to select, use, create, critically analyse, appraise and transfer information messages in various forms and genres and to analyse the complex processes of information flows. It is not the product of any single profession or country. It is in many ways an amazingly successful grassroots effort of people around the world. The basic information literacy skills of efficiently and effectively accessing, evaluating and using information from a variety of sources are essential for survival in the information age. Information literacy is a new liberal art that extends from knowing how to use computers and access information tool with the critical reflection on the nature of information itself, its technical infrastructure and its social, cultural and even philosophical context and impact. UNESCO is strongly advocating the building of knowledge societies where the power of information and communication help people access the knowledge of their daily lives and achieve their full potential. In this context, information literacy has become crucially important, as a mean to empower people in all walks of life to seek, evaluate, use and create information effectively to achieve their personal, social, occupational and educational goals.

Why Digital Information Literacy Programme?

Change is the constant phenomena of society, and the tide of technology innovation rises endlessly. Library professionals have to accept and embrace this change with innovation. Now a days information is produced in a digital form, which is easy to produce, store, transfer, organise, analyse, categories, systemise, disseminate and retrieve. Requirement of today's user has changed from traditional to digital resources, as by and large they all are 'Net Generation,' 'Millennial' or you can say 'Digital Natives'. Keeping this in mind library professionals of developed countries became 'Digital Immigrants'. As 'Digital Immigrants'. library professionals must equip themselves to guide their clientele in both digital and non-digital realms and all areas in between. In order to thrive, library professionals must be active and dynamic. They should continuously update their knowledge in order to provide better services. Clientele's use pattern, interest, priority and awareness of resources have changed. The nature of work has changed. Librarians should have ICT competence and require to update their skills as technology changes. Now providing easy access to information as per the needs of users is the main priority. For that the following changes are essential-

1. Methodology of clients work will change as a result of information literacy programme.
2. Nature of cognition or knowledge processing
3. Knowledge of societal change
4. Nature of useful knowledge in society
5. Communication media
6. Technical capabilities
7. Experience and expectations of learners

Not only these, opportunities for learning are also changing and increasing owing to Open Access Resources. Digital technologies have become widespread in formal education, but non-educational organisations are waking up to the potential of ICT to capture and communicate know-how, while practical and social knowledge is shared almost continuously via social web.

*Ms Geeta G. Gadhavi, Sr. Lecturer Co-Ordinator (I/C) Dept. of Library & Information Science Gujarat University Ahmedabad
Email : geetmin@yahoo.com

Gujarat University Digital Information Literacy Programme (DILP)

In the coming years, Gujarat University Library will be equipped with Digital Resources. To maximize the use and to cater to the users in a better manner 'Seven Pillars Model for Information Literacy' will be used to introduce information literacy program. In this paper the author is going to discuss about the Digital Information Literacy Programme which is being designed for Gujarat University Library users. Below mentioned objectives will be considered for the programme.

Main Objective of the Digital Literacy Programme for Gujarat University users are,

1. The user who is information literate can access digital information efficiently and effectively.
2. He can evaluate digital information critically and competently.
3. He can use digital information accurately and creatively.
4. The user who is an independent learner is digital information literate and pursues information related to personal interests.
5. He appreciates literature and other creative expressions of digital information.
6. He strives for excellence in digital information seeking and knowledge generation.
7. Digital information literate user recognizes the importance of digital information to a democratic society.
8. He practices ethical behavior in regard to digital information and information technology and participates effectively in groups to pursue and generate digital information.

Additional Objectives are:

1. To review and evidence the change
2. To review the kind of capabilities valued, taught and assessed
3. To review the ways in which capabilities are supported
4. To evaluate the implemented value to the staff and students
5. To suggest effective Digital Information Literacy Programme for the users of Gujarat University Library

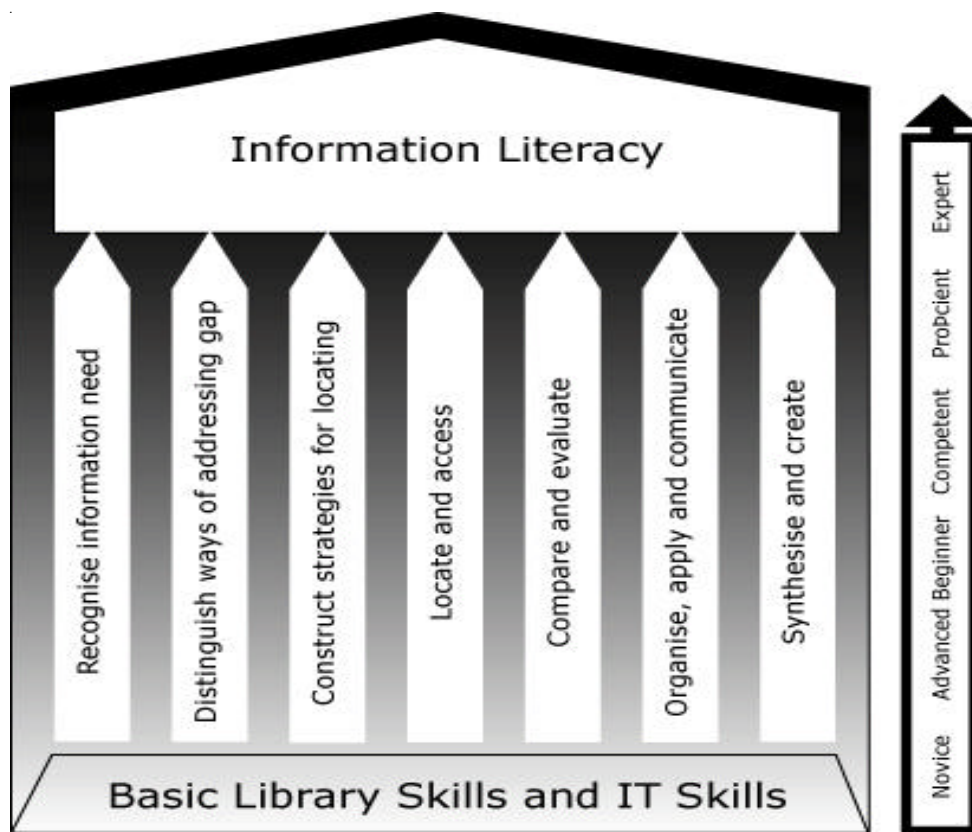
Beneficiaries of Digital Information Literacy Programme are:

1. Students
2. Faculty members
3. Research scholars
4. Staff members of the university and library
5. Temporary / Short term users
6. Scientists
7. Visitors/ Walk in users
8. Affiliated colleges and Institutions

Prerequisite of DILP

Beneficiaries should recognize the importance of information which will be provided through this programme. It is expected that all the beneficiaries are well versed with computer and ICT so that they can handle and access digital information provided under this programme. On the library side clear ownership is required. Availability & access to digital resources are extremely important to the Trainers. Strategic planning and suitable guidelines shall be provided. Gujarat University library must position it self to respond quickly and flexibly for the need of new kinds of resources. Ubiquity, availability, ease of use, low cost are all features of technology that are having major impacts on how learners access information and communicate with one another: there may be changed expectations of education as a result. In terms of functional access to basic ICT, the digital divide may be getting narrower but deeper as lack of access has more profound impact on individual learners. In short generic capabilities of handling digital information and zeal to teach learners are fundamental prerequisites. Social entrepreneurialism - the capacity to understand how social system work, innovate within system and adopt roles flexibly and strategically is highly recommended.

This will be paradigm breaking efforts as development of more formal literacy programmes are discussed and design to get people literate. But this programme will be as unique as its objectives. As per Mannion - contexts and their associated literacy are co- emergent and codetermined by each other, therefore literacy skills are not simply a transfer between context. Effective critical literacy pedagogy should take into consideration the users learning capacity. This literacy programme includes digital inclusion, digital life skill and digital media literacy. Study shows that migration to more ICT based study practices in higher education for deep learning which leads to peer- led; like student help desk, study buddies and a like. This programme will check confidence level of the users critically - ability of criticism and curiosity about technology and will enhance accordingly.

SCONUL Seven Pillars Model for Information Literacy
 © Society of College, National and University Libraries

The social and economic agendas of DILP are upskilling more users, increasing participation, supporting life long learning which means that learners of DLIP are more capable than before, with a wider range of education and ICT experience. It also assumes that the process of development will be incremental and challenging.

The word 'Information Literacy' was first coined by Zurkowski in 1974. In this Information age there are many longstanding social and economical issues to be addressed. To solve the issues and reap social and economical benefits, people as individuals and as a nation must be information literate. To be information literate, a person must be able to recognise when information is needed and have the ability to locate, evaluate and use effectively the needed information. Producing such a citizenry will require that schools, colleges and universities appreciate and integrate the concept of information literacy into their learning programmes. Because information literate people know how knowledge is organised, how to find information, and how to use information in such a way that others can learn from them.

Digital Information Literacy Program will be divided into five components. They are,

- Computer Basics literacy
- Internet and the World Wide Web literacy

- Literacy for Productivity Programs
- Literacy about Computer Security and Privacy and
- Digital Lifestyles literacy

Seven Pillars Model for Information Literacy,

This is one of the models used for information literacy programme, which is also known as SCONUL Model (Society for College, National and University Libraries Task force model), introduced in 1999 by Society's Working Group

Source: http://www.sconul.ac.uk/groups/information_literacy/sp/model.html

Each and every pillar with its six categories of user and their benefits of Seven Pillars Literacy Program is discussed hereunder for this literacy programme.

1. The ability to recognise a need for information

New learners can identify from the citation, what information is given and what action is required to find the item like syllabus, bibliography, catalogue, database and e-Journal. Whereas advance beginner defines the information need for a particular task like essay question, reading assignment, oral question, etc. Learners who are competent can develop a visual representation like graph, chart, mind map, hierarchy, etc. of the information need. Fourth category of learner is proficient and they will identify the value and difference between potential resources in a variety of formats like books, journal articles, manuscripts & web sites. Experts can identify and prioritise the significance of issues explicitly or implicitly raised, where as life long learner will continually pursue new methods of identifying information from various sources like online browsing tools, portals, RSS feeds, etc.

2. The ability to distinguish ways in which the information 'gap' may be addressed

This will enable new learners to use the web to identify various information organisations with authoritative information i.e. online library catalogues, search engines, etc. Advance beginner will know which subject relevant information organisations are capable of providing cited information from e-Journals or e-Resources. Learners who are competent can identify the most appropriate resources to meet the information need and organise it in a comprehensive manner. Proficient learner will be capable to differentiate between primary and secondary sources, recognising the importance of each in relation to their subject area. Expert learner will be more aware of conducting effective research on the primary and secondary issues raised and recognise the relative authority of sources. Life long learner maintains awareness about future methods of identifying the information gap whether through print or by electronic resources.

3. The ability to construct strategies for locating information

Newer learner understands the concept of field searching using author, title, subject, domain, date, ISBN etc. Advanced beginners will identify the terminology, keywords, synonyms, spellings and related terms for the information needed. Competent learner can create a search strategy having identified key concepts and terms describing the information need. Proficient learner is able to know where required print materials are stored in the library and uses internal organizers such as indexes and TOC pages in books and journals to identify them. Expert learners effectively use subject related gateways, databases, e-Journals, catalogues, TOC pages, indexes and reference books for finding information. Life long learners are able to understand the larger macro-information environment and try to know how concepts of information will change in coming years.

4. The ability to locate and access information

Learner whose status is new learner will be able to know the various methods for interfacing the library like web sites, front desk, shelves, help desk, catalogue, rooms, floor plan, use of other libraries, and interlibrary loan facilities and so on. Advance beginner will construct advanced search strategy by using search techniques like Boolean, Domain, Truncations, CQL appropriately to the information resources available. Competent learner will know how to distinguish between access and delivering information to the desktop

by borrowing, reserving, renewing, downloading, emailing, subscribing, search alerting, RSS feeding and printing information. Use of Web as an interface to all information resources to locate online databases, abstracts, full text, journals, news and e-Books will be the ability of proficient learner. Learners having expertise will be aware of umbrella information organizations that spearhead subject development and their network connections with one another. Life long learner will pursue new search strategies for locating and accessing information after getting digital information literacy.

5. The ability to compare and evaluate information obtained from different sources

Initial learner will understand the difference between different kinds of publications like books, journals, electronic, HTML, PDF, DOC, PPT, etc. Advanced beginner will evaluate the quality of information retrieved in print and online using criteria of authorship, updated /timeliness, currency, accuracy, authority, reliability and validity of the content. Where as competent learner will select the main ideas of data accurately; compare sources and analyses the structure and logic of supporting arguments or methods. Seeking out additional support from peer reviewer, subject librarian, tutor, teacher to present method for validation will be the outcome of proficient learner. After this programme is implemented users who are of expert level will have the ability of identifying reader audience and organise information according to various audiences. Life long learner will evaluate on the basis of research, the significance of the subject in its social and future context.

6. The ability to organise, apply and communicate information to others in ways appropriate to the situation

Novice learners will able to consult references books, journals, and online materials using the appropriate citation style after being literate by this programme. Advanced beginners are able to understand the issues associated with plagiarism and copyright; uses information legally and ethically. Competent learner will be able to extract, import and manage information by using the most appropriate technique such as copy / paste, downloading, emailing, printing, bibliographic management software. At each and every stage of information literacy programme learners will get benefited, like proficient learner will participate and contribute effectively to tutorial discussions with ability to present individual research information on assigned topic. Expert learner is able to use researched argument to demonstrate indepth knowledge of subject area for intended audience. Life long learner will be able to reflect and contextualizes own research output within subject expertise in this interest area.

7. The ability to synthesis and build upon existing information, contributing to the creation of new knowledge

New learner will determine if original information need has been met, and if not, reviews and expands sources to include others as required. Advanced learner will be able to understand the infrastructure of academic publishing. Competent user will engage him self with other experts in the field. Learners with proficiency will be aware of formatting the information and publication rights also. Expert user will able to access e-Repository, e-Journals for their personal and professional use. Life long learner will able to teach the methods of information literacy to fellow academic peers within subject expertise regularly.

Conclusion

- Learner's digital skills being recognized, rewarded and used as a resource for the learning community.
- Emerging and mixed methods will be introduced for interdisciplinary problems.
- Ongoing review, progression and just-in-time support will be established.
- The learners need to strategically manage a range of knowledge practices, for different contexts will be gained.
- According to their digital information awareness curriculum will continuously be modified and use of respective technology will be introduced.
- Student's learning development and other learning pathways will get integrated support.
- Adaptability, resilience, multi-tasking, capacity to exercise judgments and management of multiple roles will be the output of this programme.

- Relationship with their job will be more flexible, sometimes short term and may be contractual in nature.
- Learners can develop some cross-modular assessment to focus on self – efficacy and the ability to integrate skills and know-how.

References

1. Bailey, Russell D. and Tieney, Barbera Gunter *Transforming Library Service Through Information Commons*; American Library Association, Chicago, 2008
2. Eisenberg, Michael B., Lowe, Carrie A. and Spitzer, Kathleen L. *Information Literacy :essential skills for the information age*. Libraries Unlimited, Westport, 2005
3. Behrens, S.J. (1994). A conceptual analysis and historical overview of information literacy, in *College and Research Libraries*, 55(4), 309-322.

Following websites were consulted (on and before 22nd July, 2009) for preparing this paper.

1. http://www.sconul.ac.uk/groups/information_literacy/seven_pillars.html
2. http://www.sconul.ac.uk/groups/information_literacy/sp/model.html
3. http://www.sconul.ac.uk/groups/information_literacy/papers/papers/Seven_pillars_bw.jpg&imgrefurl.
4. <http://blogs.unimelb.edu.au/libraryintelligencer/2009/07/02/is-there-an-information-literacy-skills-gap-to-be-bridged/>
5. <http://projectinfolit.org/>
6. http://wikieducator.org/Digital_information_literacy
7. http://www.aea1.k12.ia.us/techdocs/SandBox/PPT/Copyright_Pres.pdf
8. http://www.webs.uidaho.edu/info_literacy/
9. <http://www.istl.org/08-fall/article3.html>
10. [http://portal.unesco.org/ci/fr/file_download.php/33e3dd652a107b3be6d64fd67ae898f5Information+Literacy+Education+\(Moore\).pdf](http://portal.unesco.org/ci/fr/file_download.php/33e3dd652a107b3be6d64fd67ae898f5Information+Literacy+Education+(Moore).pdf)
11. http://thebegavalley.org.au/uploads/media/literacy_01.pdf
12. <http://www.nclis.gov/libinter/infolitconf&meet/candy-paper.html>
13. <http://www.fiu.edu/~library/ili/ilicurr.html>
14. http://www.bbk.ac.uk/lib/life/InformationLiteracy/_LOs/InformationLiteracySkillsGrid.pdf
15. <http://www.ccsd.edu/bardonia/CCSDLLibraryCurriculum/hrdcpy/Final%20Draft1.pdf>

માહિતી સાક્ષરતા : એક નિરીક્ષણ

શ્યામા રાજરામ

પ્રસ્તુત લેખનો હેતુ માહિતી સાક્ષરતાના મૂળભૂત વિભાવને અસંદિગ્ધ રીતે સ્પષ્ટ કરવાનો છે. માહિતી સાક્ષરતાના વિભાવની ઉત્પત્તિ તથા ત્યાર પછી 'માહિતી સાક્ષરતા' પદનું અર્થઘટન, તેમજ તેમાં સમાવિષ્ટ અન્ય કૌશલ્યો અહીં ચર્ચવામાં આવ્યાં છે. ત્યાર પછી માહિતી સાક્ષરતાનું મહત્ત્વ, SCONUL દ્વારા અપાયેલું માહિતી સાક્ષરતાનાં કૌશલ્યોનું મોડેલ તથા ACRL દ્વારા અપાયેલા ઉચ્ચ શિક્ષણ માટેના માહિતી સાક્ષરતાના માનકો રજૂ કરાયા છે. અંતે માહિતી સાક્ષરતા સાથે સંકળાયેલું ઉત્તરદાયિત્વરૂપી પાસું રજૂ કરાયું છે.

માહિતી સાક્ષરતાના વિભાવનો પ્રાદુર્ભાવ

Russell Ackoffનું પાંચ સોપાનો - ડેટા, માહિતી, જ્ઞાન, સમજ અને પ્રબુદ્ધ પ્રજ્ઞાનું માળખું વધતા-ઓછા ફેરફારો સાથે માહિતી વિજ્ઞાન, માહિતી પ્રબંધન, માહિતી પદ્ધતિઓ વગેરે દ્વારા સમય જતાં સ્વીકૃત થતું આવ્યું છે. આમાંનું છેલ્લું સોપાન - પ્રબુદ્ધ પ્રજ્ઞા આપણે બીજી રીતે સમજીએ તો પ્રજ્ઞાવાન વ્યક્તિ સુદૃઢ અને સાચી દિશાના નિર્ણયો લેવા સમર્થ હોય છે.

આજના શિક્ષણનો મુખ્ય હેતુ પણ વિદ્યાર્થીઓની માનસિક સજ્જતા કેળવવાનો છે, જેથી આજીવન અધ્યયન શક્ય બને. ગઈ સદીના મધ્યભાગ સુધી વિદ્યાર્થીઓની વિવેચનાત્મક વિચારશક્તિ ખિલવવી એ એક મૂળભૂત શૈક્ષણિક માનક તરીકે સ્વીકારાતું હતું. 1974માં US Information Industryના પ્રમુખ Paul Zurkowskiએ જે લોકો પોતાના કામ માટે માહિતી સ્ત્રોતોનો કઈ રીતે ઉપયોગ કરી શકાય તે જાણે છે, તેમના માટે વાત કરવા 'માહિતી સાક્ષરતા' પદ વાપર્યું. કદાચ તેઓએ વિવેચનાત્મક વિચારશક્તિ ધરાવતી પ્રજ્ઞાવાન વ્યક્તિઓ વિશે જ બીજા શબ્દોમાં કહ્યું છે. આથી, એ કહેવું વધુ પડતું નહીં ગણાય કે માહિતી સાક્ષરતાનો વિભાવ ઘણો પહેલાંથી અસ્તિત્વમાં હતો, અને તે 1974માં માત્ર તેના નવા પરિવેશ સાથે ઉપસ્યો છે.

'માહિતી સાક્ષરતા' પદનો અર્થ

આ શબ્દની ચૂસ્ત વ્યાખ્યા તો ખૂબ ઓછી મળે છે, પણ વ્યાપકપણે સ્વીકૃત વ્યાખ્યા ALA દ્વારા ૧૯૮૯માં અપાઈ છે. એ મુજબ, "માહિતી સાક્ષર બનવા માટે વ્યક્તિ માહિતીની જરૂરિયાત ક્યારે છે તે ઓળખી શકે, તેમ જ જરૂરી માહિતીને શોધીને તેનું મૂલ્યાંકન કરી તેની અસરકારક ઉપયોગ કરી શકે તે જરૂરી છે." એટલે કે અહીં માહિતીની જરૂરિયાત ઓળખવાની સાથે વૈવિધ્યપૂર્ણ સ્ત્રોતોમાંથી તેના અધિકૃતતા, વિશ્વસનીયતા, ચોકસાઈ વગેરેના સંદર્ભે પ્રાપ્તિની; તથા ત્યાર પછી જે હેતુ માટે તે પ્રાપ્ત કરાઈ છે તેની સિદ્ધિ માટે તે માહિતીના 'સભાનતા પૂર્વકના ઉપયોગ'ની વાત છે. મારું કહેવું એમ છે કે કોઈ પણ પ્રકારે બૌદ્ધિક સંપદાનો અધિકાર હણાય નહીં, તથા સેન્સરશીપ, અંગતતા અને સુરક્ષિતતા જેવા અન્ય સામાજિક અને નૈતિક સંદર્ભોને ધ્યાનમાં રાખીને ઉપયોગ થાય તે જરૂરી છે.

આજે માહિતી સાક્ષરતાનો વિભાવ ICT ના વ્યાપ સાથે વધુ વ્યાપક બનતો ચાલ્યો છે. એ રીતે જોઈએ તો માહિતી સાક્ષરતા એ ઘણાં બધાં કૌશલ્યોનો સરવાળો છે; જેમાં ગ્રંથાલય સાક્ષરતા, સમૂહ માધ્યમો (પુસ્તકો, સામયિકો, ટેલિવિઝન, રેડિયો, ઇન્ટરનેટ કે પછી મોબાઈલ ફોન)ની સાક્ષરતા, કોમ્પ્યુટર સાક્ષરતા, નેટવર્ક સાક્ષરતા (ઇન્ટરનેટ કે પછી કોમ્પ્યુટરને સંબંધી અન્ય કોઈપણ નેટવર્કની સમજ), ડિજિટલ સાક્ષરતા (ઓનલાઈન ડેટાબેઝ, સી.ડી., ડી.વી.ડી. વગેરેના ઉપયોગ દ્વારા માહિતીની પ્રાપ્તિ), 'વિઝ્યુઅલ' સાક્ષરતા (તેમાં માત્ર કલા, નિર્મિતિ અને પ્રૌદ્યોગિકીનાં પાસાં જ નહીં પણ ઊંડી ગ્રહણશક્તિ અને દૃશ્યકલાની સમજ પણ જરૂરી છે), વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

માહિતી સાક્ષરતાનું મહત્ત્વ

તમામ દેશોમાં માહિતી સાક્ષરતા એ રાજનૈતિક, અર્થતાંત્રિક, સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક વિકાસ માટે નિર્ણાયક મુદ્દો બની રહ્યો છે. માહિતીનો ભેદ (information gap) જ રાષ્ટ્રો અને રાષ્ટ્રના નાગરિકોને ગરીબ અને તવંગર તરીકે જુદાં પાડે છે. આમ, માહિતી સાક્ષરતા એ ઘણી બધી રીતે અત્યંત મહત્ત્વ ધરાવે છે. તેમાંની કેટલીક બાબતો જોઈએ : આજીવન સ્વનિર્ભર અધ્યેતા બની શકવા માટે, મજબૂત લોકશાહી માટે વિવેચનાત્મક વિચારશક્તિના વિકાસ દ્વારા

મૂળ અંગ્રેજી લેખનો ગુજરાતીમાં ભાવાનુવાદ ઈડીઆઈનાં ગ્રંથાલય કર્મચારી કુ. હેમા રાવલે કરેલ છે.

સમાજના વિકાસ માટે, પ્રાપ્તિ માટે, મૌલિક સર્જનાત્મકતા માટે, માહિતીના નીતિમત્તાપૂર્ણ ઉપયોગ માટે, સઘન નિર્ણયશક્તિ તથા વ્યક્તિગત સજ્જતા માટે, વિવિધ સંસ્કૃતિને સમજીને અન્યના દષ્ટિકોણથી વિચારી શકવાની સમતા કેળવવા માટે, બિનજરૂરી માહિતીને ઓળખીને તેને અવગણવા માટે - આમ, ઘણી બધી રીતે માહિતી સાક્ષરતાનું સ્થાન અત્યંત મહત્વનું છે.

SCONUL દ્વારા અપાયેલું માહિતી સાક્ષરતાનું 'મોડેલ'

SCONUL એટલે કે Society of College, National & University Libraries U. K. દ્વારા પ્રદાન કરાયેલું માહિતી સાક્ષરતાનું મોડેલ આ વિષયક્ષેત્રના સાહિત્યમાં અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે. એમાં માહિતીના ઉપયોગકર્તામાંથી એક પ્રતિભાવી અને વિવેચનાત્મક તજજ્ઞ સુધીની વિકાસયાત્રાની વાત છે. આમ, 'માહિતી સાક્ષરતા' એ ખરેખર તો 'માહિતીનાં કૌશલ્યોની સાક્ષરતા' છે. (મૂળ અંગ્રેજી લેખમાં આનો આલેખ તથા વધુ વિગત આપેલાં છે.)

SCONUL દ્વારા અપાયેલા ઉચ્ચ અભ્યાસ માટેના માહિતી સાક્ષરતા ક્ષમતાના માનકો

ACRL એટલે કે Association of College and Research Libraries (કે જે ALAનો એક પ્રભાગ છે) દ્વારા ૨૦૦૦માં આ માનકો પ્રસ્તુત કરાયાં. આ એક અન્ય ઘણો મહત્વનો પ્રલેખ છે, કે જે માત્ર આ પ્રકારના માનકો જ નહીં પણ દેખાવ (Performance) અંગેના સૂચકો (indicators) પણ આપે છે. આ ગ્રંથ માહિતી સાક્ષરતાના કાર્યક્રમોના અમલીકરણ તથા સાથે જ મૂલ્યાંકન માટે પણ અત્યંત મહત્વની મદદ પૂરી પાડે છે. (આ પાંચ માનકોની વિગત મૂળ અંગ્રેજી લેખમાં આપેલ છે.)

વ્યક્તિમાંથી આખો માહિતી સાક્ષર સમાજ ઊભો કરવાની જવાબદારી કોની છે ?

હવે કેટલાક સવાલો ઊઠે છે : વ્યક્તિઓને માહિતી સાક્ષર બનાવવાની જવાબદારી કોની છે ? ગ્રંથપાલોની તેમના ગ્રંથાલયના વાચકો તરફ આ પ્રકારની જવાબદારી છે ? જો હોય, તો તેઓ પોતે તે માટે કેટલા સજ્જ છે ? અન્ય કોણ આ બાબતે પ્રદાન કરી શકે ? આપણે આ દિશામાં વિચારવા માટે થોડો પ્રયત્ન કરીએ.

ACRL દ્વારા એવું વિધાન કરાયું હતું કે, "ઉચ્ચ શિક્ષણનાં સંસ્થાનો માટે તેમના ધ્યેયનો એક અગત્યનો હિસ્સો તે આજીવન અધ્યેતાઓ તૈયાર કરવા, તે છે." અને માહિતી સાક્ષરતા દ્વારા પણ અધ્યેતાઓ માટે આજીવન શિક્ષણની ઉપલબ્ધિનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે. ACRLના માહિતી સાક્ષરતાના માનકો મુજબ, માહિતી સાક્ષરતા વિકસાવવાની જવાબદારી શાળા, કોલેજો અને યુનિવર્સિટીઓ - એટલે કે શૈક્ષણિક સંસ્થાઓની છે. SCONUL દ્વારા વિકસાવાયેલું મોડેલ પણ સ્પષ્ટ કરે છે કે ગ્રંથાલયશાસ્ત્રના અધ્યયન કાર્યક્રમમાં મૂળભૂત કૌશલ્યો શીખવાય તેનું ધ્યાન રખાવું જોઈએ. આમ, બધાંએ મળીને આ કાર્ય કરવાનું છે. પણ ગ્રંથપાલોના ભાગે પણ થોડી જવાબદારી આવે છે, અને એ માટે પહેલાં તેમણે પોતે સજ્જ થવું રહ્યું. વિદ્યાર્થીઓમાં માહિતી સાક્ષરતા કેળવવા માટે તેઓ ઘણું કરી શકે તેમ છે અને એમાં પણ ખાસ કરીને ICTનાં કૌશલ્યોમાં કુશળ એવા ગ્રંથપાલો પાસે ઘણી મોટી અપેક્ષા છે. ગ્રંથપાલો આ ઉપરાંત વિદ્યાર્થીઓને અર્થતાંત્રિક, કાનૂની, નીતિમત્તાવિષયક તથા સામાજિક મુદ્દાઓ કે જેનો માહિતીના ઉપયોગ સાથે સંબંધ હોય તે અંગે સભાન કરી શકે.

ઉપસંહાર

માહિતી સાક્ષરતા મૂળભૂત રીતે આજીવન અધ્યેતાઓ તૈયાર કરે છે. તે એવો ઔપચારિક શૈક્ષણિક કાર્યક્રમ છે જે વિદ્યાર્થીઓમાં વિવેચનાત્મક વિચારશક્તિના વિકાસને વેગ આપે છે. ગ્રંથપાલો સામગ્રીની ઓળખ, પ્રાપ્તિ અને મૂલ્યાંકનની સજ્જતા વિકસાવવા સુધી સીમિત રહ્યા છે. વિદ્યાર્થીઓમાં વિવેચનાત્મક વિચારશક્તિ, સંયોજન અને નવી માહિતીનું સર્જન કરવાની ક્ષમતા વિકસાવવી એ શૈક્ષણિક અધ્યયન સંસ્થાઓના અધ્યાપકોના ફાળે આવે છે.

સંદર્ભો

(સંદર્ભોની યાદી માટે મૂળ અંગ્રેજી લેખ જોવો.)

એક આજીવન કૌશલ્ય તરીકે માહિતી સાક્ષરતા

એચ. અનિલકુમાર

૧. પ્રાસ્તાવિક :

યુનેસ્કોએ 2007માં “સૌને માટે માહિતી” અંતર્ગત પ્રકાશિત કરેલ સંપાદન “Understanding Information Literacy : a primer edited by the Information Society Division, Communication and Information” મુજબ માહિતી સાક્ષરતાનો વિભાવ એ એકવીસમી સદીની “સર્વાર્થવલ લિટરસીઝ”ના વંશ હેઠળ બંધાવા પામ્યો છે. એમાં નીચેની છ કક્ષાઓનો સમાવેશ થાય છે :

- (1) વાચન, લેખન, વાગતિક તથા ગાણિતિક કૌશલ્યોની ક્ષમતાની પાયાની અથવા મૂળભૂત કાર્યક્ષમ સાક્ષરતા.
- (2) કોમ્પ્યુટર સાક્ષરતા
- (3) માધ્યમની સાક્ષરતા
- (4) દૂરવર્તી શિક્ષણ તથા વીજાણુ માધ્યમ વડે મેળવાતું શિક્ષણ
- (5) સાંસ્કૃતિક સાક્ષરતા
- (6) માહિતી સાક્ષરતા

આ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે વિવિધ સાક્ષરતાઓના આ પરિવારની દરેક સાક્ષરતાઓ પરસ્પર અતિક્રમે છે અને તેમને એક બહુ નિકટપણે ગૂંથાયેલા પરિવાર તરીકે જોવી જોઈએ. એકવીસમી સદીની “સર્વાર્થવલ લિટરસીઝ” માટે આમાંની પ્રત્યેક સાક્ષરતા અગત્યની છે.

લગભગ 1970થી માહિતી સાક્ષરતાનો વિભાવ એક આંદોલન તરીકે પ્રવર્તન પામ્યો છે. જોકે જ્યારથી ગ્રંથાલયો ‘સંગ્રહસ્થાન’ને બદલે “વાચકકેન્દ્રી-ઉપયોગાલયો” બન્યાં ત્યારથી આ વિભાવ આવ્યો છે. એ રસપ્રદ છે કે માહિતી સાક્ષરતાની ઘણીબધી વ્યાખ્યાઓ મળે છે પણ સર્વસામાન્ય રીતે એ વાચકોને માહિતી સાક્ષરતાનાં કૌશલ્યો દ્વારા સજ્જ કરવા પર ભાર મૂકે છે. National Forum on Information Literacyની વેબસાઈટ મુજબ, માહિતી સાક્ષરતા એ માહિતીની જરૂરિયાતને ઓળખીને કોઈ મદદ અથવા સમસ્યાના સંદર્ભે એ માહિતી શોધવી, તેનું મૂલ્યાંકન કરવું અને તેનો અસરકારક ઉપયોગ કરવો; તે છે. ALA મુજબ માહિતી સાક્ષરતા એ માહિતીની શોધ, પુનઃપ્રાપ્તિ, પૃથક્કરણ અને ઉપયોગ માટે જરૂરી કૌશલ્યોનો સમૂહ છે.

૨. માહિતી સાક્ષરતા કાર્યક્રમોની જરૂરિયાત :

માહિતી સાક્ષરતાનાં કૌશલ્યો વ્યક્તિને આજીવન અધ્યેતા બનાવે છે અને માહિતીસમાજમાં તેમનું પ્રદાન આપવા માટે સજ્જ બનાવે છે. આથી જ IFAP (UNESCO’s Information for All Programme)માં તેને મૂળભૂત માનવ અધિકારનું સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. માહિતી સાક્ષરતા શરૂઆતથી જ ગ્રંથાલયોની કરોડરજીત રહી છે, અને ગ્રંથાલય પરિચય, વાચક-સૂચનાઓ, વાચક પરિચય, માહિતી કૌશલ્યો વગેરે પદોથી સમજાતી રહી છે. આજે તે ગ્રંથાલય વ્યવસાયિકો માટે ત્વરિત કાળજી માગી લેનારી બાબત બની રહી છે તેનાં કેટલાંક કારણો જોઈએ તો તેમાં માહિતી વિસ્ફોટ અને માહિતીનું બાહુલ્ય પ્રૌદ્યોગિકીગત વિકાસને કારણે સરળ માહિતીપ્રાપ્તિ, ઇન્ટરનેટનો વિકાસ, શૈક્ષણિક પ્રક્રિયાઓ દ્વારા માહિતીકૌશલ્યોની કરાયેલી અવગણના તથા જીવનના પ્રત્યેક પગલે અસરકારક નિર્ણય લેવામાં સુસંગત માહિતીની જરૂરિયાતનો સમાવેશ થાય છે. આ પૈકી સૌથી વધુ તકાજો કરતાં કારણો તે માહિતી વિસ્ફોટ અને માહિતીનું બાહુલ્ય છે. આથી જ 4-R નો મૂળભૂત નિયમ એ વાચકોને જાતે માહિતીની ઓળખ, શોધ અને

મૂળ અંગ્રેજી લેખનો ગુજરાતીમાં ભાવાનુવાદ ઈડીઆઈનાં ગ્રંથાલય કર્મચારી કુ. હેમા રાવલે કરેલ છે.

પુનઃપ્રાપ્તિના મહત્વથી જ્ઞાત કરવાના વિભાગવમાં પરિવર્તિત થઈ ગયો છે.

વર્તમાન સમયમાં માહિતી સાક્ષરતા કાર્યક્રમોના કેટલાક હેતુઓ નીચે પ્રમાણે છે :

- (1) માહિતીની જરૂરિયાત સમજી શકવા માટે ઉપયોગકર્તાઓને સજ્જ કરવા.
- (2) યોગ્ય માહિતીની ઓળખ અને તેની પુનઃપ્રાપ્તિ માટે ઉપયોગકર્તાઓને સજ્જ કરવા.
- (3) ઉપયોગકર્તાઓ માટે પોતાની માહિતી જરૂરિયાતની અભિવ્યક્તિ સરળ બનાવવી.
- (4) ઉપયોગકર્તાઓ માહિતીસ્રોતોનો અસરકારક ઉપયોગ કરી શકે તેવી સરળતા કરી આપવી.
- (5) માહિતી સાક્ષરતાને એક આજીવન કૌશલ્ય તરીકે કેળવવી.
- (6) માહિતી સાક્ષરતાનાં કૌશલ્યોની જરૂરિયાત અંગે ગ્રંથપાલોને જાગૃત કરવા.
- (7) ગ્રંથાલયની સગવડો તરફ સૌનું ધ્યાન ખેંચાય એવું વાતાવરણ સર્જવું.

3. માહિતી સાક્ષરતાનાં માનકો અને સૂચકો :

ACRP, ALA, Australia and New Zealand Institute for Information Literacy તેમજ UNESCO એ માહિતી સાક્ષરતાનાં નમૂનાઓ, માનકો તથા સૂચકો આપવાનો આગળપડતો પ્રયાસ કર્યો છે. કેટલાક વિવિધ માનકો તથા સૂચકોની યાદી જોઈએ :

3.1 ACRL માનકો :

સ્ત્રોત : (મૂળ અંગ્રેજી લેખ મુજબ)

માનક 1 : માહિતી સાક્ષર વિદ્યાર્થી જરૂરી એવી માહિતીનું સ્વરૂપ સમજીને નિર્ધારિત કરે છે.

માનક 2 : આવો વિદ્યાર્થી જરૂરી માહિતી અસરકારક અને સક્ષમ રીતે મેળવે છે.

માનક 3 : આવો વિદ્યાર્થી માહિતી અને તેના સ્રોતોનું વિવેચનાત્મક મૂલ્યાંકન કરે છે અને પસંદ કરેલી માહિતી દ્વારા પોતાના જ્ઞાનભંડારમાં વૃદ્ધિ કરે છે.

માનક 4 : આવો વિદ્યાર્થી વ્યક્તિગત રીતે અથવા એક જૂથના સભ્ય તરીકે કોઈ વિશિષ્ટ હેતુની પૂર્તિ માટે માહિતીનો અસરકારક ઉપયોગ કરે છે.

માનક 5 : આવો વિદ્યાર્થી માહિતીના ઉપયોગ સાથે સંબંધિત કાયદાકીય, સામજિક મુદ્દાઓ સમજી શકે છે અને માહિતીનો સારાસાર વિવેકથી તેમજ કાયદેસર રીતે, નીતિમત્તાપૂર્ણ રીતે ઉપયોગ કરે છે.

3.2 ઓસ્ટ્રેલિયા - ન્યૂઝીલેન્ડ ફેમવર્ક :

સ્ત્રોત : (મૂળ અંગ્રેજી લેખ મુજબ)

ઓસ્ટ્રેલિયા-ન્યૂઝીલેન્ડ ફેમવર્ક મુજબના પાંચ માનકો આ પ્રમાણે છે :

માનક 1 : માહિતી સાક્ષર વ્યક્તિ માહિતીની જરૂરિયાતને ઓળખે છે અને જરૂરી માહિતીના સ્વરૂપને ચોકસાઈપૂર્વક નિશ્ચિત કરે છે.

માનક 2 : આવી વ્યક્તિ જરૂરી માહિતી અસરકારક અને સક્ષમ રીતે શોધી શકે છે.

માનક 3 : આવી વ્યક્તિ વિવેચનાત્મક રીતે માહિતી અને તેની શોધ પ્રક્રિયાનું મૂલ્યાંકન કરી શકે છે.

માનક 4 : આવી વ્યક્તિ માહિતીને એકત્રિત રાખે છે.

માનક 5 : આવી વ્યક્તિ પાયાની અને નવીન માહિતીનો ઉપયોગ નવીન વિભાવોના ઘડતરમાં અથવા નવીન સમજણ વિકસાવવામાં કરે છે.

માનક 6 : આવી વ્યક્તિ માહિતીનો સમજણપૂર્વકનો ઉપયોગ કરે છે અને માહિતીના ઉપયોગ સાથે સંબંધિત સાંસ્કૃતિક, નૈતિક, કાનૂની તથા સામાજિક મુદ્દાઓ અંગે સજાગ રહે છે.

3.3 યુનેસ્કોના પ્રસ્તાવિત માહિતી સાક્ષરતા સૂચકો :

સ્ત્રોત : (મૂળ અંગ્રેજી લેખ મુજબ)

UISના સાક્ષરતા મૂલ્યાંકન અને સંચાર કાર્યક્રમ (LAMP)ના સર્વે પ્રમાણેના માહિતી સાક્ષરતાના સૂચકો નીચે મુજબ છે :

(a) માહિતી જરૂરિયાતો ઓળખવી, (b) માહિતીની ગુણવત્તાનું નિર્ધારણ અને મૂલ્યાંકન, (c) માહિતીનો સંગ્રહ અને પુનઃપ્રાપ્તિ, (d) માહિતીનો અસરકારક અને નીતિમત્તાપૂર્ણ ઉપયોગ, (e) જ્ઞાનના સર્જન અને પ્રત્યાયન માટે માહિતીનો ઉપયોગ.

૪. માહિતી સાક્ષરતાનું જીવનચક્ર :

યુનેસ્કોના “સૌને માટે સાક્ષરતા” (IFAP) કાર્યક્રમ અંતર્ગતના પ્રકાશન “Understanding Information

Literacy : a primer” માં ઉપરના તમામ માનકો અને સૂચનો પરથી એક સામાન્યીકૃત એવો માહિતી સાક્ષરતાના જીવનચક્રનો વિભાવ આપવામાં આવ્યો છે, જેમાં ક્રમશઃ અગિયાર પગથિયાં દર્શાવવામાં આવ્યાં છે. (વિસ્તૃત માહિતી માટે મૂળ અંગ્રેજી લેખ જોવો.)

૫. માહિતી સાક્ષરતાને કાર્યરત કરવી :

માહિતી સાક્ષરતાને કાર્યરત કરવા માટે કેટલાંક સૂચનો નીચે પ્રમાણે છે :

(1) ઓછામાં ઓછું વર્ષમાં એક વખત ગ્રંથાલય પરિચયનો કાર્યક્રમ ફરજિયાત કરવો. (2) માત્ર શાબ્દિક લખાણને બદલે રંગીન અને સચિત્ર રીતે રજૂઆત કરવી. (3) એવું માની ન લેવું કે આપણા દ્વારા અનુસરવામાં આવતી સીધી-સાદી લાગતી પ્રક્રિયાઓને ઉપભોક્તાઓ હંમેશાં જાતે જ સમજી લેશે. જેમકે, બૃહદ્ વર્ગીકરણ પદ્ધતિ, પુસ્તકની પગપટ્ટી, બારકોડ કે પરિગ્રહણાંક, ગ્રંથાલય નિયમો વગેરે તમામ વસ્તુઓ વાચકોને પ્રથમ વખત તેમજ પછી પણ અવારનવાર સમજાવવી જોઈએ. (4) સંસ્થાના પ્રારંભિક પરિચય કાર્યક્રમોના એક ભાગરૂપે ગ્રંથાલય પરિચયનો સમાવેશ કરવો. (5) વાચકો માટે સ્ત્રોતો પર આધારિત એવી, પરસ્પર સંવાદની બેઠકો ગોઠવવી. (6) ગ્રંથાલયના કર્મચારીઓએ વાચકની મદદ અને માર્ગદર્શન માટે સમય ફાળવવો. (7) ગ્રંથાલયના કર્મચારીઓ માટે મુખ્ય વિષયો અંગે મૂળભૂત સમજ આપતી તાલીમ મળી રહે તેમ કરવું. (8) અસરકારક માહિતી સાક્ષરતાને કાર્યાન્વિત કરવા માટે ગ્રંથાલય કર્મચારીઓનો જે-તે વિષયનિષ્ણાતો સાથે સહયોગભર્યો સંપર્ક જરૂરી છે. (9) વિવિધ સેવાઓ અંગેના નક્શાઓ તથા માર્ગદર્શિકાઓ તૈયાર કરવા અને ગ્રંથાલયની વેબસાઈટ પર મૂકવા. (10) અનુભવી અને સારા ઉપયોગકર્તાઓ નવા ઉપયોગકર્તાઓને માહિતી સાક્ષરતા પૂરી પાડે તેવું વાતાવરણ ઊભું કરવું. (11) માહિતી સાક્ષરતા કાર્યક્રમોની બાબતમાં અન્ય ગ્રંથાલયો સાથે સહયોગ. (12) સ્ત્રોત અથવા ઉત્પાદનના ઉપયોગ પર આધારિત હોય તેવા કાર્યક્રમો તૈયાર કરવામાં તથા તેનો પ્રસાર કરવામાં પ્રકાશકોની સાથે સહયોગ સાધવો.

૬. માહિતી સાક્ષરતાનાં કેટલાંક ‘ઓનલાઇન’ ઉદાહરણો :

(વિસ્તૃત યાદી માટે મૂળ અંગ્રેજી લેખ જોવો.)

૭. માહિતી સાક્ષરતાના વેબ-સ્ત્રોતો :

(વેબસાઈટોની યાદી માટે મૂળ અંગ્રેજી લેખ જોવો.)

માહિતી સાક્ષરતાના ઉત્તરક તરીકે ગ્રંથાલયો : લાલ અને નિષ્કર્ષો

સુરેશ નારાયણન

સાર

માહિતી સાક્ષરતાની સૌથી વધુ ઉપયોગમાં લેવાયેલી વ્યાખ્યાઓમાંની એક તે 1989માં ALA એ આપેલી છે, જેમાં કહ્યું છે : “માહિતી સાક્ષર બનવા માટે વ્યક્તિ એ માહિતીની ક્યાં જરૂર છે તે ઓળખી શકે તે જરૂરી છે; અને જરૂરી માહિતીની શોધ, મૂલ્યાંકન અને ઉપયોગ અસરકારક રીતે કરી શકે તે પણ જરૂરી છે. માહિતી સાક્ષર વ્યક્તિ તે કેવી રીતે શીખવું, તે શીખેલી વ્યક્તિ છે.”

આ પ્રક્રિયા લેખકે અહીં ગ્રંથાલયના સ્ત્રોતોના ઉપયોગના વ્યવહારુ દૃષ્ટિકોણથી વર્ણવી છે, અને માહિતી સાક્ષરતા તેમ જ સત્કર્તાના વિકાસમાં ગ્રંથપાલની સક્ષમતા દર્શાવી છે.

લેખક માહિતી સાક્ષરતા કાર્યક્રમમાં એક મોડેલ સ્વીકારવા પણ કહે છે, અને જ્ઞાનનો ઉપયોગ કાર્યમાં ફાયદો મેળવવા માટે કરવા કહે છે કે જે છેવટે આજીવન અધ્યયનમાં પરિણમે છે.

માહિતી સાક્ષરતા શું છે ?

Laymanના શબ્દોમાં, માહિતી સાક્ષરતા એ માહિતીની પુનઃપ્રાપ્તિ અને સમજ માટેની સામાન્ય વિદ્યાર્થી કે પુષ્ક વયના માણસની ક્ષમતા છે, અને ત્યાર પછી એ જ્ઞાનનો રોજિંદી પ્રક્રિયોઓમાં ઉપયોગ છે.

સામાન્ય રીતે માહિતી સાક્ષરતાને માહિતી પ્રૌદ્યોગિકી સાક્ષરતા ગણવામાં આવે છે, પરંતુ સત્ય એ છે કે માહિતી પ્રૌદ્યોગિકીની સાક્ષરતા મેળવવાથી માહિતી સાક્ષરતા પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

માહિતી સાક્ષરતા એ અધ્યયનની સાતત્યપૂર્ણ અને પદ્ધતિસરની આજીવન પ્રક્રિયા છે, જેમાં કોમ્પ્યુટરના ઉપયોગથી કરાતી માહિતી પુનઃપ્રાપ્તિ વપરાશકર્તાની રોજબરોજની જિંદગીમાં ઉપયોગી બને છે.

માહિતી સાક્ષરતાની જરૂરિયાત

ICTના ઉદ્ભવ અને પ્રૌદ્યોગિકીકરણે વિશ્વને સીમાઓમાં બાંધી દીધું છે, જેના ફાયદારૂપે બેંકિંગ, ખરીદી, પ્રવાસ અને અધ્યયન જેવાં ક્ષેત્રોમાં સમજ અને કાબેલિયત વધી છે. ઝડપથી બદલાતા ડિજિટલ વાતાવરણમાં પ્રૌદ્યોગિકી અને ઉપકરણોની સમજ અને ઉપયોગ કરવાની આવડત જરૂરી બન્યાં છે.

માહિતી સાક્ષરતા પ્રાપ્ત કરવાના પાયાના તબક્કાઓ

વ્યક્તિ આજીવન અધ્યયન માટે ટેવાય તે માટે તેણે તાલીમનાં કેટલાંક સ્તરોમાંથી પસાર થવાનું રહે છે. આ કક્ષા સુધી પહોંચવા માટેની કેટલીક જરૂરિયાતો નીચે મુજબ છે :

- જાગૃતતા,
- માહિતીના ઉપયોગને સમજવો,
- પ્રૌદ્યોગિકીગત ઉપકરણોનું પ્રશિક્ષણ,
- પ્રૌદ્યોગિકીગત ઉપકરણોનો ઉપયોગ,
- માહિતી સાક્ષરતાના માનકો,
- સજ્જતાનું મૂલ્યાંકન,
- રોજબરોજના જીવનમાં શિક્ષણનો સમાવેશ,
- સહભાગીકરણ દ્વારા આજીવન અધ્યયનની પ્રક્રિયા,
- માહિતી સ્વાયત્તતાને પ્રચાર-પ્રસાર આપતી પદ્ધતિઓ.

મૂળ અંગ્રેજી લેખનો ગુજરાતીમાં ભાવાનુવાદ ઈડીઆઈનાં ગ્રંથાલય કર્મચારી કુ. હેમા રાવલે કરેલ છે.

માહિતી સાક્ષરતામાં ગ્રંથાલયો કેવી રીતે ઉત્પ્રેરક બની શકે : (પ્રકાશકના દૃષ્ટિકોણથી)

ગ્રંથાલયો એ લાંબા સમયથી માહિતીનાં સંગ્રહસ્થાનો છે. તે તેના ઉપભોક્તાઓને વ્યક્તિગત અને કારકિર્દીલક્ષી ધ્યેયોની પૂર્તિ માટે અનેકવિધ સ્ત્રોતો પૂરા પાડે છે.

મુદ્રિત સામગ્રીમાંથી ઈ-મીડિયા તરફનું રૂપાંતરણ થવા સાથે ગ્રંથાલયો એ બહુ પહેલાંથી માહિતી સાક્ષરતાનાં સ્વીકૃતિકાર રહ્યાં છે, અને તેણે ઉપભોક્તા પક્ષે માહિતી સાક્ષરતાની ઉપલબ્ધિમાં મોટો ભાગ ભજવ્યો છે.

ગ્રંથપાલો માહિતી સ્ત્રોતો અને તેમના ઉપયોગથી જ્ઞાત હોવાથી તેઓ લોકોને માહિતીસ્ત્રોતોના જાણકાર બનાવી શકે છે, અને એ દ્વારા તેમને માહિતી સાક્ષરતા આપી શકે છે.

સ્ત્રોત સાક્ષરતા કેવી રીતે મેળવી શકાય ?

પ્રૌદ્યોગિકી અને ઈ-રિસોર્સિઝનો ઉપયોગ કરતાં ખચકાટ અનુભવતા વપરાશકારોને એ માટે તૈયાર કરતી આંતરિક માર્કેટિંગની પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા સ્ત્રોત સાક્ષરતા મેળવી શકાય, સ્ત્રોત ઉપલબ્ધ કરાવનાર વ્યક્તિઓ સાથેની સહભાગિતામાં ગ્રંથાલયો દ્વારા કરાતી આવી કેટલીક પ્રવૃત્તિઓ આ પ્રમાણે છે :

- ઉપભોક્તાના મનોજગતને સમજવું,
- સેવાઓનું આંતરિક માર્કેટિંગ,
- ટેકારૂપ પદ્ધતિઓ (Support Systems),
- નાવીન્યપૂર્ણ પદ્ધતિઓનો ઉપયોગ,
- શ્રેષ્ઠ પ્રણાલીઓને સમજવા - વહેંચવા માટેના મંચ.

ફાયદા અને ફળશ્રુતિ

ગ્રંથાલય જ્યારે માહિતી સાક્ષરતાના ઉત્પ્રેરક તરીકે આગળ આવે છે ત્યારે અનેક લાભો પ્રાપ્ત થાય છે. તેમાંના મહત્વના લાભ જોઈએ તો : વાચકો ગ્રંથાલયમાં ઉપલબ્ધ સ્ત્રોતો વિશે સુમાહિતગાર બને છે; તેઓ પોતાના રસના ક્ષેત્રમાં વૈશ્વિક સ્તરે બનતી ઘટનાઓ જાણી શકે છે; હાથ પર લીધેલા કામમાં ક્યો સ્ત્રોત ઉપયોગી છે તે ગ્રંથાલય દ્વારા અથવા પોતે જાતે સમજી શકે છે; સ્ત્રોતનો વધુ સારો ઉપયોગ તે સંશોધનકારોના શોધકાર્યની અને એ રીતે સંસ્થાની ઉપલબ્ધિમાં વધારો કરનારો નીવડે છે; માહિતી સાક્ષર એવા સંશોધનકાર ઉચ્ચ કક્ષાનાં નીતિમત્તાયુક્ત અને નોંધપાત્ર સંશોધનો આપી શકે છે કે જે મૌલિક હોય; અને સૌથી છેલ્લું મહત્વનું તે પ્રત્યેક માહિતીસાક્ષર નાગરિક એ વિકાસશીલ અર્થતંત્ર માટે મહામૂલી જણસ છે, જ્યાં માહિતી સુધી પહોંચવું એ વૈશ્વિક સ્પર્ધાત્મક સક્ષમતા તરફ લઈ જાય છે.

ઉપસંહાર

શું માહિતી સાક્ષરતાનો વ્યવહારિક દૃષ્ટિકોણ તેની ઉપલબ્ધિ કરાવી શકે ? આનો જવાબ ‘હા’ હોઈ શકે, પણ તે સરળ નથી. માહિતી સાક્ષરતાને કારકિર્દી વિકાસ સાથે જોડવાની ભલામણ થાય છે, જે એક સફળ પ્રણાલી છે.

ગ્રંથાલયો સીધાં માહિતી સાક્ષરતાનો દોરીસંચાર ન કરી શકે પણ તે માહિતી સાક્ષરતાના કાર્યક્રમને સમગ્ર દેશમાં વેગ આપવાનું કામ કરી શકે, અને ભારતના ભાવિ સમાન યુવાપેઢીને તૈયાર કરી શકે.

માહિતી સાક્ષરતા કાર્યક્રમો : શૈક્ષણિક ગ્રંથાલયો માટે એક નવા સેવા મોડ્યુલનું નિર્માણ

પી. લલિયા, સ્વેતલ એચ. શુક્લા, અર્પીતા પી. વ્યાસ

“અપરીક્ષિત જીવન જીવવાલાયક નથી.” – સોક્રેટિસ

(ઈ.સ. પૂર્વે 1469-339)

પ્રાસ્તાવિક

Ducker, Angelo અને Laurillard સહિતના વિદ્વાનોએ આપણા ‘જ્ઞાન-સમાજ’ અને ‘જ્ઞાન-અર્થવ્યવસ્થા’માં નવીન પ્રૌદ્યોગિકીના કારણે આવેલા વેગીલા પરિવર્તનની વાત કરતાં માહિતી સાક્ષરતાના કાર્યક્રમોની નવીન પ્રૌદ્યોગિકીના ઉપયોગ સાથેની મહત્તા પર ભાર મૂક્યો છે.

માહિતી સાક્ષરતા

અમેરિકન લાયબ્રેરી એસોસિએશનની માહિતી સાક્ષરતા અંગેની પ્રમુખ સમિતિના અહેવાલ મુજબ માહિતી સાક્ષરતા એટલે કૌશલ્યનો સમૂહ. માહિતી વ્યક્તિગત ઓળખાણ અને નિર્દેશ કરવાની લાયકાત, મૂલ્ય અને જરૂરી માહિતીનો અસરકારક ઉપયોગ (ALA, 1989).

“માહિતી આપણને સમર્થ બનાવનાર હોઈ શકે...અને માહિતીયુગમાં રહીને કામ કરી શકવા માટે માહિતી સાક્ષરતા કૌશલ્યનો ઉપયોગ પડકારરૂપ છે.” (Ducker, P. 1993) (Goad, T. W. 2002 માંથી લીધેલું.)

માહિતી સાક્ષરતા વિચાર એ જુદાંજુદાં કાર્યો પૂર્ણ કરવા માટે જરૂરી ચોક્કસ કૌશલ્ય વિકસાવી વ્યક્તિગત સમર્થતા કેળવવાનો છે. માહિતી સાક્ષરતાની પાયાની વ્યૂહરચના આ પ્રમાણે છે :

- સવાલનું નિર્ધારણ
- ખરેખર શું જાણવું છે, તે નક્કી કરવું
- માહિતીનું સંગઠન
- સુસંગત માહિતી શોધની યોજના
- સામગ્રીની યોગ્યતાનું મૂલ્યાંકન (Goad, T.W. 2002)

માહિતી સાક્ષરતાની જરૂરિયાત

માહિતી સાક્ષરતા જીવનપર્યન્તના અભ્યાસનો પાયો રચે છે. તે બધા સિદ્ધાંતો, અભ્યાસો અને શિક્ષણના દરેક સ્તર માટે સામાન્ય છે. માહિતી સાક્ષરતાના વધતા જતા મહત્ત્વમાં નીચેની બાબતો સમાવિષ્ટ છે :

- પ્રકાશિત માહિતીનું કદ
- માહિતીનાં સ્વરૂપમાં વિવિધતા
- કારકિર્દીના આદર્શમાં પરિવર્તન
- અવગત નાગરિકતા માટેની જરૂરિયાત (Beth, McLaren)

માહિતી સાક્ષરતાના નમૂનાઓ

21મી સદીમાં, શૈક્ષણિક ક્ષેત્રમાં ત્રણ માહિતી સાક્ષરતાના નમૂના અને બે પ્રમાણભૂત માનકોના સેટ્સ મળે છે તે નીચે મુજબ છે :

મૂળ અંગ્રેજી લેખનો ગુજરાતીમાં ભાવાનુવાદ આઈપીઆર ગ્રંથાલયનાં કર્મચારી શ્રીમતી સ્મિતા પટેલે કરેલ છે.

- Eisenberg અને Berkowitz ની છ માહિતી-નિપુણતાઓ
- માહિતી-સાક્ષર વ્યક્તિ માટેનાં Doyleનાં ધોરણો
- Bruce મુજબ માહિતી સાક્ષરતાના સાત પ્રતિનિધિઓ
- ALA અને AECT મુજબ વિદ્યાર્થીઓના શિક્ષણ માટે માહિતી સાક્ષરતાના માનકો
- ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે માહિતી સાક્ષરતાની ક્ષમતાઓનાં ALA મુજબનાં ધોરણો
- ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે માહિતી સાક્ષરતાની ક્ષમતાઓનાં ACRL મુજબનાં ધોરણો (Burce, Christine S. માંથી લીધેલું)

ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ફાર્મસી એન્ડ સાયન્સ, નિરમા યુનિવર્સિટીમાં માહિતી સાક્ષરતાના કાર્યક્રમો

2003માં ગુજરાત રાજ્યના કાયદા હેઠળ સ્થપાયેલી 'નિરમા યુનિવર્સિટી ઓફ સાયન્સ એન્ડ ટેકનોલોજી'માં ડિપ્લોમા, સ્નાતક, અનુસ્નાતક અને ડોક્ટરલ સ્તરના અભ્યાસક્રમો ચાલે છે. નિરમા યુનિવર્સિટીનું ગ્રંથાલય અને માહિતીસ્રોત કેન્દ્ર એ વિદ્યાર્થીઓ, શોધકર્તાઓ અને સંસ્થાના અધ્યાપકોને શૈક્ષણિક સુવિધાઓ પૂરી પાડે છે. સંગ્રહ વિકાસ અને વૈજ્ઞાનિક તથા તકનિકી માહિતીનો પ્રસાર કરી ભિન્ન ઉપયોગકર્તાની હાલની અને ભવિષ્યની જરૂરિયાતો પૂરી પાડવામાં ગ્રંથાલયનો અગત્યનો ફાળો છે. પાઠ્યપુસ્તકો અને સંદર્ભગ્રંથો ઉપરાંત ગ્રંથાલય રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય સામયિકો પણ પૂરાં પાડે છે.

માહિતી સાક્ષરતાના કાર્યક્રમો દ્વારા ઉપયોગકર્તાઓને માહિતીના ઉત્પાદન, પ્રાપ્તિ અને પ્રસારથી માહિતગાર કરી શકાય છે. આ અંગે નિયામકશ્રી અને અધ્યાપકો સાથેની વાતચીત પછી અમે વિવિધ કક્ષાના ઉપયોગકર્તાઓની માહિતીક્ષમતા મુજબ ત્રણ મોડ્યુલ તૈયાર કર્યા :

મોડ્યુલ ૧ :

- ઈન્ટરનેટનો પરિચય
- શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ, સંશોધન અને વિકાસમાં World Wide Webની ભૂમિકા
- સર્ચ એન્જિન્સ
- વેબ-સાધનસામગ્રીના પ્રકારો અને તેની લાક્ષણિકતાઓ
- વેબસાઈટો એટલે કે ઈન્ટરનેટના માહિતીસ્રોતોનું મૂલ્યાંકન :
 - અધિકાર, સત્તા
 - ચોકસાઈ
 - ચલણ
 - વ્યાપ્તિ
 - હેતુભૂતતા
- ઈ-સ્રોતોનું શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ અને સંશોધનમાં મહત્ત્વ
- નિરમા યુનિવર્સિટી દ્વારા લવાજમ ભરીને પ્રાપ્ત કરવામાં આવેલ પસંદગીયુક્ત ડેટાબેઝનો અવકાશ, વ્યાપ્તિ અને લાક્ષણિકતાઓ
- જુદી જુદી શોધ પદ્ધતિઓ :
 - બુલિયન ઓપરેટર્સ (and, or, Not) ● શોધને સીમિત કરવી ● શબ્દસમૂહની શોધ ● ફિલ્ટ્ર્સ (ઘટકો)ની શોધ
 - પ્રકાશન શોધ
- મુક્ત સ્રોતોના ઉપયોગનો પરિચય

મોડ્યુલ ૨ :

- સંસ્થાકીય પ્રમાણિકતાનું મહત્વ અને ગુણવત્તાયુક્ત શોધ (ઉઠાંતરી ન કરવી)
- બૌદ્ધિક સંપત્તિ અને કોપીરાઈટ સામગ્રીનો યોગ્ય ઉપયોગ
- વાઙ્મય સૂચનાત્મક નોંધનો પરિચય
- વિશિષ્ટ (ચોક્કસ) પ્રકાશનોમાં નોંધનું મહત્વ
- અમેરિકન સાયકોલોજીલ એસોસિએશનના ખાસ સંદર્ભ સાથેની વાઙ્મયાત્મક નોંધ માટે શૈલીઓનાં જુદાંજુદાં મેન્યુઅલ્સ
- સંશોધન દરખાસ્ત લખવી
- અહેવાલ લેખન

મોડ્યુલ ૩ :

- Lib 2.0 નો પરિચય
- આર.એસ.એસ. ફિડ્ઝ
- Blogsનું સર્જન કરવું

હેતુઓ

અમારો માહિતી સાક્ષરતા કાર્યક્રમ કરવાનો હેતુ પૂર્ણ થયો, જેથી ઉપયોગકર્તાઓ નીચેની બાબતો જાણતા થયા :

- માહિતી જરૂરિયાતોની ઓળખ
- ઈન્ટરનેટ અને વેબસ્રોતથી પરિચિત થવું
- જુદીજુદી શોધ તકનીતિથી વાકેફ થવું
- ગોઠવણીનું મૂલ્ય, જુદાજુદા સ્વરૂપમાં માહિતીનું પૃથક્કરણ
- શૈક્ષણિક સમજણ અને ઉત્તમ શોધકાર્ય
- મુક્ત સ્રોતની જાણકારી
- બૌદ્ધિક મિલકતનાં કાયદાની જાણકારી અને યોગ્ય કોપીરાઈટ્સ સામગ્રીનો ઉપયોગ
- વિદ્વદ્ભોગ્ય પ્રકાશનોમાં ઉદ્ધરણોને પ્રચલિત કરવાં
- Web 2.0 નો ઉપયોગ કરીને સહકારપૂર્ણ રીતે કામ કરવું
- ગ્રંથાલય કર્મચારીઓ સાથે વધુ સંવાદ
- જીવનપર્યન્ત શિક્ષણના મહત્વની જાણકારી
- સમાજમાં સ્થાન બનાવવા સમર્થ બનવું

સારાંશ

પ્રૌદ્યોગિકીગત વિકાસ, માહિતીની વિવિધ પ્રકારનાં સ્વરૂપોમાં ઉપલબ્ધિ તથા માહિતીમાં થતો સતત વધારો—આ બાબતોના લીધે માહિતી સાક્ષરતાના કાર્યક્રમોનું સંચાલન જરૂરી બની ગયું છે. વાયકપક્ષે માહિતી જરૂરિયાતોની ઓળખ અને વિવિધ સ્વરૂપોમાં ઉપલબ્ધ માહિતીમાંથી અધિકૃત માહિતીનો ઉપયોગ કરવાની ક્ષમતા કેળવાય એ માટે આવા કાર્યક્રમો જરૂરી છે. તેના દ્વારા વાયકોમાં કેળવાતી વાચન-લેખનની સજ્જતા એ ગ્રંથપાલોનું મોટું પ્રદાન છે, જે ગ્રંથપાલોની શિક્ષક અને નેતા તરીકેની ભૂમિકા દ્વારા સમાજમાં આવતું પરિવર્તન દર્શાવે છે. માત્ર માહિતી અને પ્રૌદ્યોગિકી ઉપલબ્ધ કરાવવી જ પર્યાપ્ત નથી, પરંતુ આપણી અભ્યાસપદ્ધતિ આજના વાયકને સમાજમાં તેનું સ્થાન અપાવતી સજ્જતા કેળવી આપે એ જરૂરી છે.

સંદર્ભો

(સંદર્ભોની યાદી માટે મૂળ અંગ્રેજી લેખ જોવો.)

પ્રબંધ સંસ્થાનમાં માહિતી સાક્ષરતા : ઉનાળુ તાલીમ પ્રકલ્પના અહેવાલ પર એક અભ્યાસ

ગાયત્રી ડોક્ટર

માહિતી સાક્ષરતાનો વિભાવ દાયકાઓથી બંધાતો આવ્યો છે, અને પોતાના ગ્રંથાલયના ઉપભોક્તાઓને ગ્રંથાલયમાંનાં ઉપકરણો અને સામગ્રી તેમજ તેના ઉપયોગ વિશે સમજ આપવાના ગ્રંથપાલોના પ્રયત્નો તેમાં મદદરૂપ થયા છે. ગ્રંથાલયોમાં ઉદ્ભવેલો આ વિભાવ પછીથી માહિતી અધ્યયનના ક્ષેત્રે વિસ્તર્યો, અને ગ્રંથાલયોમાં વાચકોને અપાતી માર્ગદર્શક તથા વાઙ્મયાત્મક સૂચનાઓમાં પરિણમ્યો. આ વિભાવ એટલે “ઉપયોગી માહિતીને ઓળખવાની, શોધવાની, તેનું મૂલ્યાંકન કરવાની તથા તેનો સક્ષમ ઉપયોગ કરવાની” ક્ષમતા.

તમામ સ્તરનાં શૈક્ષણિક સંસ્થાનોમાં માહિતી સાક્ષરતા એ ચાવીરૂપ લક્ષ્ય તરીકે હોવી જોઈએ. વધુને વધુ માહિતીકેન્દ્રી બનતા જતા સમાજમાં પ્રચલિત શૈક્ષણિક પદ્ધતિઓ અને પ્રથાઓ એવી હોવી જોઈએ કે વિદ્યાર્થીની માહિતીશક્તિની સજ્જતા કેળવવાની ક્ષમતા વધે અને તે તેનો યોગ્ય ઉપયોગ કરી શકે.

ગ્રંથાલયો માહિતીકેન્દ્રમાં કે “માહિતી-હબ”માં પરિવર્તિત થઈ રહ્યાં છે ત્યારે વાચકોની બદલાતી જરૂરિયાતો સાથે ચાલવા માટે અત્યાધુનિક પ્રૌદ્યોગિકીનો ઉપયોગ એક સાધન તરીકે થવો જોઈએ.

માહિતી પ્રૌદ્યોગિકી એ અદ્ભૂત ક્ષમતા બક્ષે છે. તેણે ઉચ્ચશિક્ષણનું સ્વરૂપ અને પદ્ધતિ બદલી નાખ્યાં છે. આવા સંજોગોમાં માહિતી સાક્ષરતા અત્યંત આવશ્યક બની જાય છે. માહિતી સાક્ષરતાનાં બે મુખ્ય પાસાંઓ પ્રમાણે છે :

- ઉપકરણ સાક્ષરતા અથવા તો સાધનોને વાપરવાની સમજ અને તેની રીત વિશેની સાક્ષરતા
- સ્ત્રોત સાક્ષરતા અથવા તો માહિતીસ્ત્રોતોના સ્વરૂપ, માળખા, સ્થાન અને તેની પ્રાપ્તિની પદ્ધતિઓ વિશેની સાક્ષરતા.

પ્રબંધ શિક્ષણમાં ઉનાળુ તાલીમ પ્રકલ્પોનું મહત્વ :

પ્રબંધશિક્ષણમાં વિદ્યાર્થીને ઉનાળુ તાલીમ પ્રકલ્પ કરવાનો હોય છે. એસ.આઈ.પી. (SIP) તરીકે ઓળખાતી આ તાલીમ વ્યવસાયિક વાતાવરણમાં કામ કરવાનો અનુભવ પૂરો પાડે છે અને તેનો અહેવાલ સંસ્થા, તેના પ્રાધ્યાપક અને વિદ્યાર્થી બધા માટે ઉપયોગી બની શકે તે રીતે રજૂ કરવાનો હોય છે.

અમદાવાદની આઈ.સી.એ.એફ.એ.આઈ. બિઝનેસ સ્કૂલ એ પ્રબંધશિક્ષણ ક્ષેત્રે અનુસ્નાતક કક્ષાનો પૂર્ણકાલીન અભ્યાસક્રમ ચલાવે છે. દરેક વિદ્યાર્થીને તેના ભાગરૂપે સોળ અઠવાડિયાની તાલીમ લેવાની હોય છે, જેમાં તેમને વાસ્તવિક પરિસ્થિતિ અને કાર્યક્ષેત્રનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ મળે છે. એ તેમને આગળ પણ કામમાં આવે છે. આ તાલીમ (એસ.આઈ.પી.)ના અંતે તેના અનુભવ અને જ્ઞાનને વર્ણવતો અહેવાલ સંસ્થાને સોંપવાનો હોય છે. પૂર્વવર્તી વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા તૈયાર કરાયેલા આવા અહેવાલો સંસ્થાના વિદ્યાર્થીઓને ઘણા ઉપયોગી થતા હોય છે. ક્યારેક ઉત્તીર્ણ થયેલા વિદ્યાર્થીઓને નોકરી પર લેનારી સંસ્થાઓ પણ વિદ્યાર્થીઓ અંગે ક્યાસ મેળવવા તેનો ઉપયોગ કરતી હોય છે.

આ કારણોસર આ પ્રકારના પ્રકલ્પ અહેવાલો ઘણા અગત્યના સ્ત્રોત હોવાથી તેનો સારી રીતે ઉપયોગ થઈ શકે તેવી વ્યવસ્થા કરવી ખૂબ જરૂરી છે.

ઉનાળુ તાલીમ પ્રકલ્પની ડિજિટલ લાયબ્રેરી :

આઈ.બી.એસ.ના ગ્રંથાલયમાં આ પ્રકારના અહેવાલોની સંભાળ, સૂચિકરણ અને પુનરુપયોગમાં સરળતા રહે

મૂળ અંગ્રેજી લેખનો ગુજરાતીમાં ભાવાનુવાદ મૂળ અંગ્રેજી લેખનાં લેખિકા શ્રીમતી ગીતાબહેન ગઢવીએ કરેલો છે.

તથા જગ્યાની મર્યાદા નિવારી શકાય તે માટે ડિજિટલ લાયબ્રેરી બનાવવી જરૂરી હતી. સામાન્ય આર્થિક મર્યાદાઓના કારણે ડિજિટલ લાયબ્રેરીના મુક્ત સ્ત્રોત સોફ્ટવેર તરીકે ગ્રીનસ્ટોનની પસંદગી કરીને 256 MB RAM, 40 GB હાર્ડડિસ્ક ધરાવતી સિસ્ટમ પેન્ટિયમ IV @ 2.4 GHz પર આ માટેની પદ્ધતિ વિકસાવાઈ. વિન્ડોઝ એક્સપી સાથે ઇન્ટરનેટ ઇન્ફોર્મેશન સિસ્ટમ પસંદ થઈ અને GSDLનું 2.60 વર્ઝન ઉપયોગમાં લેવાયું, જેથી વિદ્યાર્થીઓ અને પ્રાધ્યાપકો બધા જ તેનો ઉપયોગ કરી શકે.

ડિજિટલ લાયબ્રેરીની લોકપ્રિયતા માટેની ભૂમિકારૂપે SIPના અંતમાં જૂન માસમાં તમામ તાલીમાર્થીઓએ ગ્રંથાલયમાં તેમનો અહેવાલ સોંપવાનો હતો, જેમાં તેની એક વર્ડ ફાઈલ અને એક મેટાડેટા ઇનપૂટ ફોર્મ કે જેમાં નીચે પ્રમાણેની મૂળભૂત માહિતી હોય, તે બે વસ્તુ સોંપવાની હતી :

- SIP અહેવાલનું શીર્ષક,
- સર્જક તરીકે વિદ્યાર્થીનું નામ,
- અહેવાલની ટૂંકી વિગતનું વર્ણન,
- પ્રકાશક તરીકે આ પ્રકલ્પ જ્યાં કરાયો હોય તે સંસ્થાનું નામ,
- પ્રદાનકર્તા તરીકે માર્ગદર્શક પ્રાધ્યાપકનું નામ,
- SIP અહેવાલની ઓળખ આપતો વિષય અને ચાવીરૂપ શબ્દો,
- પ્રકાશન સમયગાળા તરીકે અહેવાલ તૈયાર કર્યાની તારીખ.

અહેવાલ પ્રાપ્ત કરતી વખતે ગ્રંથાલય કર્મચારીએ મેટાડેટાની ભૂલો નિવારવા માટે અહેવાલની ‘સોફ્ટ કોપી’ તે સિંગલ વર્ડ ફાઈલ છે કે નહીં, અને બીજું કે મેટાડેટા ઇનપૂટ ફોર્મ બરાબર ભરાયેલું તેમજ માર્ગદર્શક અધ્યાપકે તપાસી લીધેલું છે કે નહીં તે જ જોવાનું રહેતું. પછીથી બધી વર્ડ ફાઈલને પી.ડી.એફ.માં ફેરવીને ઇન્ટ્રાનેટ પર ઉપલબ્ધ SIPના સંચય માટે અપલોડ કરવામાં આવતી.

2006ના વિદ્યાર્થીઓના 20 અહેવાલો, 2007ના 90 અને 2008ના 120 અહેવાલો આ રીતે લેવાઈ ચૂક્યા છે અને 2009ના અહેવાલનું પ્રક્રિયાકરણ થઈ રહ્યું છે. આ સંચય <http://172.16.50.50/gsdll/cgi-bin/library.exe> પર ઉપલબ્ધ છે.

SIP સંચયની પુનઃપ્રાપ્તિ માટે નીચે મુજબના પાંચ વિકલ્પો છે :

- ચોક્કસ શબ્દ માટેની શોધ,
- શીર્ષકથી અહેવાલની શોધ,
- ચાવીરૂપ શબ્દો (વિષયમથાળાં)ની શોધ,
- સંસ્થાના નામથી શોધ, અને
- પ્રદાનકર્તા (માર્ગદર્શક અધ્યાપક)ના નામથી શોધ.

મૂળ અંગ્રેજી લેખમાં [Figure 2] આ વિવિધ શોધવિકલ્પોનો Screenshot આપેલ છે.

આ ડિજિટલ SIPનો વિકસાવાયેલો સંચય અધ્યાપકો અને વિદ્યાર્થીઓને નીચે મુજબની વિગત પ્રાપ્ત કરાવી શકે છે :

- કઈ સંસ્થાઓ આવા SIP કરાવે છે,
- તેઓ કયા પ્રકારના પ્રકલ્પો આની અંતર્ગત કરાવે છે,
- અધ્યાપકોના માર્ગદર્શન હેઠળ તૈયાર કરાવાયેલા SIPsની સંખ્યા, અધ્યાપકોએ કયા પ્રકારના SIPs માટે માર્ગદર્શન પૂરું પાડેલ છે,
- પ્રકલ્પોનાં વિષયક્ષેત્રો,

- તે જ પ્રકારના પ્રકલ્પો જેવા બીજા પ્રકલ્પો વિદ્યાર્થીઓ કર્યા હોય તેની માહિતી.
આ ડિજિટલ સંચય ખૂબ લોકપ્રિય છે, અને સંસ્થાને ભવિષ્યમાં પ્લેસમેન્ટ વગેરે માટે પણ અગત્યની માહિતી પૂરી પાડી શકે છે.

ઉપસંહાર :

પ્રબંધ શિક્ષણક્ષેત્રે આ પ્રકારની SIP ડિજિટલ લાયબ્રેરીના વિકાસને આપણે આગળ જોઈ તે મુજબની માહિતી સાક્ષરતાની વ્યૂહરચના તરીકે લઈ શકીએ, જેના માટે માહિતીપ્રૌઘોગિકીના ઉપકરણ તરીકે મુક્ત સ્ત્રોત સોફ્ટવેર ઉપયોગમાં લેવામાં આવ્યું છે.

Mike Eisenberg અને Bop Berkowitz ના મતે માહિતી સાક્ષરતાની વ્યૂહરચના માટે છ મૂળભૂત પગથિયાં દર્શાવાયાં છે, જેને આપણે અહીં આ રીતે સાંકળી શકીએ :

- (1) જે સમસ્યા કે કાર્ય માટે માહિતીની શોધ કરવામાં આવે છે તેની જરૂરિયાતની સમજ સ્પષ્ટ કરવી. અહીં વિવિધ પ્રકારના SIPs માટે વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા માહિતી શોધીને સમજવામાં આવે છે.
- (2) જુદા જુદા માહિતીસ્ત્રોતો શોધવા અને તારવવા, જે પૂર્વવર્તી SIPs જમા કરાવાયા હોય તેને આધારે શક્ય બને.
- (3) સ્ત્રોતો તપાસીને તેનું ઉપયોગની દૃષ્ટિએ મૂલ્યાંકન કરીને તેની માહિતી અને મેટાડેટાની તપાસ કરવી.
- (4) માહિતીનું વ્યવસ્થાપન અને પ્રક્રિયાકરણ જેથી પુનઃપ્રાપ્તિ શક્ય બને. અહીં ડિજિટલ અહેવાલો અને તેમના મેટાડેટાને ચાવીરૂપ શબ્દો, શીર્ષકો વગેરેને આધારે પુનઃપ્રાપ્ત કરી શકાય એ માટે વ્યવસ્થિત કરવામાં આવ્યા છે.
- (5) યોગ્ય અભિભાવકને યોગ્ય સ્વરૂપમાં માહિતી ઉપલબ્ધ કરાવવી. અહીં અધ્યાપકો અને વિદ્યાર્થીઓને ડિજિટલ લાયબ્રેરી ઈન્ટ્રાનેટ પર ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવી છે.
- (6) સંપાદિત માહિતીનું વિવેચનાત્મક મૂલ્યાંકન કરવું, અથવા તેમાંના વિભાવની નવી રીતે સમજ મેળવવી. અહીં ઉપયોગકર્તાઓનો પ્રતિભાવ મેળવીને તેના આધારે તેના સ્વરૂપમાં અને રજૂઆતમાં ઉપયોગી ફેરફાર કરવામાં આવે છે.

પ્રબંધ-સંસ્થાનો, ખાસ કરીને ભારતની સંસ્થાઓએ SIPની ડિજિટલ રિપોઝિટરી વિકસાવવા માટે પ્રોત્સાહન આપવું જોઈએ અને જ્ઞાનને વહેંચવું જોઈએ.

સંદર્ભો

(સંદર્ભોની યાદી માટે મૂળ અંગ્રેજી લેખ જોવો.)

સહજ શાળા ગ્રંથાલયો માટે જરૂરી માહિતી સાક્ષરતાની સમજ

રશ્મિ ટી. કુમ્બાર

“આપણે એક નવા યુગની પરોઢે ઊભા છીએ. આપણી પૂર્વેનો ઢાયકો એ, સંસ્કૃતિકના ઈતિહાસમાં એક અત્યંત મહત્વનો દસકો હતો. પ્રૌઢોગિકીય નવસંશોધનોનો ગાળો, આર્થિક તકો, અને ભવ્ય સાંસ્કૃતિક પુનર્જન્મનો તબક્કો. આપણે આપણી પછીની પેઢીને એ માટે કેટલી તૈયાર કરી શકીએ છીએ તે જોવાનું છે.”

— John Naisbitt

પ્રસ્તાવના :

૨૧મી સદીમાં શાળાશિક્ષણ વર્ગખંડો સુધી સીમિત ન રહેતાં તેનાથી આગળ વિસ્તર્યું છે. આજીવન શિક્ષણમાં તમામ ઔપચારિક અને અનૌપચારિક શિક્ષણનો સમાવેશ થાય છે, જે શિક્ષણનો હેતુ પૂર્ણ કરે છે. શાળાઓ આધુનિક પ્રૌઢોગિકીથી સજ્જ થઈ રહી છે. પણ માત્ર એટલું કરવાથી શિક્ષકો અને વિઢ્યાર્થીઓ માહિતી સાક્ષર નહીં થઈ શકે, તે માટે સઢન અસરકારક શિક્ષણપદ્ધતિ સાથે માહિતી સાક્ષરતા કાર્યક્રમનું સંયોજન જરૂરી છે.

નવી માહિતી પ્રૌઢોગિકીના આગમન સાથે માહિતી સાક્ષરતા કૌ શલ્યોનું શિક્ષણ જરૂરી બન્યું છે, જે વિઢ્યાર્થીઓને ભવિષ્યમાં માહિતીના અસરકારક ઉપયોગકર્તાઓ અને સર્જક બનાવી શકશે.

પ્રસ્તુત લેખમાં વર્તમાન સમયમાં શાળા શિક્ષણક્ષેત્રે ICT પ્રત્યે વધતી જતી સભાનતા અને ઉપયોગના સંદર્ભમાં માહિતી સાક્ષરતાને સમજવાનો પ્રયત્ન કરાયો છે.

૧. માહિતી સાક્ષરતા (IL) શું છે ?

શાળા ગ્રંથાલય સ્તરે માહિતી સાક્ષરતાને પ્રતિબિંબિત કરતી કેટલીક વ્યાખ્યાઓ મળે છે. અહીં મૂળ અંગ્રેજી લેખમાં ચાર વ્યાખ્યાઓ આપેલી છે, જેનો પ્રધાન સૂર જોઈએ તો તે માહિતીને ઓળખવા, શોધી કાઢવા, તેનું ચયન કરવા, તેને વ્યવસ્થિત કરવા અને તેનું મૂલ્યાંકન કરવા સંબંધી કૌશલ્યો સાથે નવી માહિતીના સર્જન માટેનાં કૌશલ્યોનો સરવાળો છે. (આની રજૂઆત કરતી આકૃતિ માટે અંગ્રેજી લેખ જોવો.)

૨. શાળા ગ્રંથાલયોમાં આપણે માહિતી સાક્ષરતાનાં કૌશલ્યો શા માટે શીખવવાં જોઈએ ?

એ સર્વાવિદિત છે કે ગ્રંથાલય વિઢ્યાર્થીના શૈક્ષણિક તેમજ વ્યક્તિગત ઘડતરમાં અત્યંત અગત્યનો ભાગ ભજવે છે - એમાં કોઈ શક નથી. આ સાથે આપણે માહિતી સાક્ષરતાનાં કૌશલ્યોના શિક્ષણનો સમાવેશ કરવો જોઈએ, તેનાં કારણો જોઈએ તો : વિવિધ માહિતીસ્ત્રોતોની ઉપલબ્ધતા, સુગમતા વગેરેના વૈવિધ્યને લીધે ઘણા લોકો માટે તેની તકો વધી છે. ગ્રંથપાલોને વિવિધ સ્ત્રોત અંગે તથા તેના કાર્યક્રમ ઉપયોગ અંગેનું જરૂરી જ્ઞાન હોય છે. શાળા ગ્રંથાલય એ વિઢ્યાર્થીઓને આજીવન અધ્યેતા બની રહેવાની ક્ષમતા આપનારાં કૌશલ્યો શીખવવાનું શ્રેષ્ઠ સ્થળ છે. ગ્રંથપાલ તથા શિક્ષકગણનો સહયોગ લઈને તે કરવામાં આવે તો તે અભ્યાસક્રમની ગુણવત્તા વધારે છે. વળી, નિર્ણયક્ષમતા, સમસ્યાનિવારણની ક્ષમતા, વ્યવસ્થાશક્તિ વગેરે જીવનકૌશલ્યો આ ઉંમરમાં અને અભ્યાસક્રમના ભાગરૂપે વધુ સારી રીતે શીખવી શકાય છે.

માહિતી સાક્ષરતા પરની ALAની પ્રેસિડેન્શિયલ કમિટીએ પણ માહિતીસાક્ષર લોકોની વાત કરતાં અધ્યયન કૌશલ પર ભાર મૂક્યો છે.

૩. માહિતી સાક્ષરતાનાં કૌશલ્યો શીખવવાની શરૂઆત ક્યારે કરવી જોઈએ ?

આધુનિક શિક્ષણમાં ખાસ કરીને શાળાઓ માટેના અભ્યાસક્રમમાં નવું નવું ઘણું બધું આવરી લેવાવા લાગ્યું છે, જેના માટે સંસાધનો અને સામગ્રી પણ પૂરાં પડાય છે. એમાં ગ્રંથાલયો કેન્દ્રસ્થાને છે. માહિતી સાક્ષરતાનો

મૂળ અંગ્રેજી લેખનો ગુજરાતીમાં ભાવાનુવાદ ઈડીઆઈનાં ગ્રંથાલય કર્મચારી કુ. હેમા રાવલે કરેલ છે.

અભ્યાસક્રમમાં સમાવેશ કરવા માટે ગ્રંથાલયો મોટી ભૂમિકા ભજવી શકે, અને શીખવવા માટે અધ્યેતા પક્ષે આનાથી વધુ શ્રેષ્ઠ ઉંમર બીજી કોઈ નથી. એટલે જ 'catch them young' પર ભાર મૂકાય છે. માહિતી વ્યવસાયિકો તરીકે આપણે પણ તે સૂત્ર અપનાવીને પ્રાથમિક શિક્ષણના સ્તરેથી જ શરૂઆત કરવી ઘટે. KGથી ઉચ્ચતર માધ્યમિક કક્ષાએ ઉપયોગી એવી માહિતી સાક્ષરતાના માનકો અનેક આંતરરાષ્ટ્રીય મંડળો દ્વારા તૈયાર કરાયાં છે, અને ભારતમાં મોટાં શહેરોમાંની ઘણી શાળાઓ તેનો અમલ પણ કરે છે.

૪. માહિતી સાક્ષરતા કાર્યક્રમ વિકસાવવા માટે ક્યાંથી શરૂઆત કરવી જોઈએ ?

ભારતીય શાળા ગ્રંથાલયો માટે સરકાર તરફથી કે અન્ય કોઈ શૈક્ષણિક નિકાયો તરફથી કોઈ ઔપચારિક માહિતી સાક્ષરતા કાર્યક્રમ તૈયાર કરવામાં આવ્યો નથી. જે પ્રયત્નો થયા છે તે વિવિધ સ્થાનિક સ્તરોએ, તેમના પોતાના ઉપભોક્તા સમુદાયને ધ્યાનમાં રાખીને થયા છે. આથી આવા અમલીકરણ માટે થોડો પ્રશ્નાર્થ છે. અહીં આ લેખમાં Queensland University of technology દ્વારા તૈયાર કરાયેલા આ પ્રકારના ફેમવર્કને નમૂનારૂપે લઈને શાળા ગ્રંથાલયો માટે એવું ફેમવર્ક તૈયાર કરવાનો પ્રયાસ થયો છે, જેને આધારે પોતાના વ્યક્તિગત શાળા સમુદાયની જરૂરિયાત પ્રમાણે તેમાં ફેરફાર કરીને તેનું અમલીકરણ કરી શકાય છે.

૪.૧ શાળા ગ્રંથાલય માટે માહિતી સાક્ષરતાનું ફેમવર્ક

(આ ફેમવર્કની આકૃતિ માટે મૂળ અંગ્રેજી લેખમાં Figure 2 જોવું.)

આ ફેમવર્ક એ માત્ર આ પ્રકારના કાર્યક્રમ માટેની સંભવિત યોજના છે. તેનો પોતાની જરૂરિયાત પ્રમાણે ફેરફાર કરીને અમલ કરી શકાય છે. કેટલાંક વ્યવસાયિક નિકાયોએ આ દિશામાં કામગીરી કરી છે, જેમ કે IASL, AASL, SLA, ASLA, CSLA, IFLA વગેરે. (આ તમામની વિગત મૂળ અંગ્રેજી લેખમાં આપેલી છે.) આ સિવાય આ વિષયને લગતાં શોધપત્રો વગેરે પ્રકાશિત સાહિત્ય તેમજ વ્યવસાયિક મિત્રો કે જે આ દિશામાં કંઈક કામ કરે છે તેમની મદદ પણ લઈ શકાય.

૫. માહિતી સાક્ષરતાનું શિક્ષણ આપવા માટે જરૂરી પ્રવિધિઓ કઈ છે ?

શાળા શિક્ષણના સાત વર્ષના અનુભવને આધારે અત્યંત અનોપચારિક રીતે આ કૌશલ્યો શીખવવાના પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા. પરિણામો અંગત તથા વ્યવસાયિક એમ બન્ને સ્તરે ઘણાં સંતોષકારક રહ્યાં. હવે લેખક દ્વારા ભારતીય શાળા ગ્રંથાલયોના સંદર્ભમાં સ્થાનિક શિક્ષણ પદ્ધતિમાં માહિતી સાક્ષરતા કાર્યક્રમને ઔપચારિક સ્વરૂપ આપવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે, જે Table 1 અને Table 2માં દર્શાવાયું છે. (બન્ને તાલિકાઓ માટે મૂળ અંગ્રેજી લેખ જોવો.) એમાં કંઈકઈ પ્રવિધિઓનો ઉપયોગ થયો છે તે આવરી લેવાયું છે.

૬. માહિતી સાક્ષર બન્યા પછી વિદ્યાર્થીઓ કઈ રીતે લાભાન્વિત થાય ?

આજના સમયમાં માહિતી સાક્ષરતા કેળવ્યા પછી વિદ્યાર્થીઓ તેમને સૂચિત એવાં પાઠ્યપુસ્તકો કે સ્ત્રોતોમાંથી માહિતી શોધવા સક્ષમ બને છે. તેઓ માહિતીશોધની વિવિધ વ્યૂહરચનાઓ પણ શીખે છે. વિદ્યાર્થીઓ માહિતીનું મૂલ્યાંકન, ચોકસાઈ અને સંગતતાને પોતાની જરૂરિયાતના સંદર્ભમાં સાંકળી શકે છે. મેળવેલી માહિતીને પોતાની પાસેના જ્ઞાનમાં ઉમેરીને યોગ્ય રીતે રજૂ કરી શકે છે. માત્ર શૈક્ષણિક હેતુથી નહીં પણ રોજબરોજના જીવનમાં આવતા પડકારો ઝીલવામાં પણ આ પ્રક્રિયાથી મેળવેલું જ્ઞાન એમને ઉપયોગી થઈ પડે છે.

૭. ઉપસંહાર

માહિતી સાક્ષરતા એ અત્યંત વ્યાપક મુદ્દો છે, અને તેની સાથે સંકળાયેલી પ્રત્યેક બાબતને શાળા ગ્રંથાલયના સંદર્ભે જોવી વ્યવહારુ નથી. અહીં આપેલ ફેમવર્કનો પોતાને ત્યાંના વાતાવરણ પ્રમાણે જરૂરી ફેરફાર કરીને ઉપયોગ કરવો જોઈએ, અને એની પ્રમાણભૂતતા માટે સ્થાનિક ગ્રંથાલય નેટવર્ક્સ અથવા રાષ્ટ્રીય ગ્રંથાલય નેટવર્ક્સની મદદ લઈ શકાય. અહીં સ્થાનિક નેટવર્ક તરીકે ADINET આ જવાબદારી લઈ શકે, અને ASLA, SLA, IASL જેવાં વ્યાવસાયિક સંગઠનો સાથે સહયોગ પણ કરી શકે. એ માટેની કાર્યશિબિરો કે તાલીમ કાર્યક્રમોનું આયોજન પણ થઈ શકે.

(સંદર્ભોની યાદી માટે મૂળ અંગ્રેજી લેખ જોવો.)

ગુજરાત યુનિવર્સિટી ગ્રંથાલયના વાચકો માટે
ડિજિટલ માહિતી સાક્ષરતા કાર્યક્રમ
ગીતા ગઢવી

પ્રસ્તાવના :

વિવિધ પ્રકારની માહિતીના પ્રવાહની જટિલ પ્રક્રિયાનું વિવેચનાત્મક મૂલ્યાંકન, રજૂ થયેલ માહિતીની સંદેશાત્મક રીતે રજૂઆત, ઉપલબ્ધ માહિતીના ઉપયોગ દ્વારા નવીન માહિતીનું ઉત્પાદન, યોગ્ય અને ઉપયોગી માહિતીની પસંદગી કરવાની ક્ષમતા અને આવડત, વ્યક્તિગત ઉદ્દેશ્યો અને તેના દ્વારા સંચિત કરાયેલ જ્ઞાનનો સરવાળો એટલે માહિતી સાક્ષરતા. વિશ્વભરમાં માહિતી સાક્ષરતા કેળવવા અંગેના પાયાગત પ્રયત્નો સફળતાપૂર્વક હાથ ધરવામાં આવ્યા છે. માહિતીયુગમાં સૌની સાથે કદમ મિલાવીને ચાલવા માટે માહિતીના વિપુલ ભંડારોમાંથી ઉપલબ્ધ માહિતીનો કાર્યક્ષમ અને અસરકારક ઉપયોગ કરવાની આવડત જરૂરી છે. માહિતી આપણને સક્ષમ બનાવે છે તો ક્યારેક તે અસમર્થ પણ બનાવે છે, ક્યારેક અભિભૂત કરે છે તો ક્યારેક ગૂંચવે પણ છે. આજે માહિતી સાક્ષરતા એ મનને ઉદાત્ત કરનારી કેળવણી છે. જ્ઞાન આધારિત સમાજના વિકાસની પાયાની જરૂરિયાત તરીકે યુનેસ્કોએ માહિતી સાક્ષરતા અભિયાન કાર્યરત કરવા અંગે વિશેષ મહત્ત્વ આપ્યું છે. શૈક્ષણિક, સામાજિક, વ્યાવસાયિક અને વ્યક્તિગત ધ્યેયોને સિદ્ધ કરવાના હેતુથી માહિતીનો ઉપયોગ કરવા માટે, તેનું ઉત્પાદન કરવા માટે માહિતીનું વિવેચનાત્મક મૂલ્યાંકન કરવાની આવડત કેળવવા માહિતી સાક્ષરતા અતિ આવશ્યક ગણાવી છે.

ડિજિટલ માહિતી સાક્ષરતા કાર્યક્રમ શા માટે ?

બદલાવ એ સમાજની સતત ચાલતી અસાધારણ પ્રક્રિયા છે. ટેકનોલોજીમાં આવેલી તેજી અને સતત નવીન શોધોએ સમાજની આ પ્રક્રિયામાં મહત્ત્વની ભૂમિકા અદા કરી છે. આજના સમયમાં માહિતીનું ઉત્પાદન તેના બદલાયેલ સ્વરૂપે-એટલે કે ડિજિટલ સ્વરૂપે થઈ રહ્યું છે. આ સ્વરૂપમાં માહિતીનું ઉત્પાદન, સંગ્રહ, સાચવણી, સંચાલન, પ્રસરણ, સ્થળાંતર જેવી પ્રક્રિયામાં આસાની રહે છે. આજનો ઉપભોક્તા પરંપરાગત વાચનસામગ્રીના ઉપયોગને બદલે ડિજિટલ સ્ત્રોતોનો ઉપયોગ કરતો થયો છે. ઉપભોક્તાની આ જરૂરિયાતને અને માહિતીના બદલાયેલા સ્વરૂપને ધ્યાનમાં રાખીને આજના ગ્રંથાલય વ્યાવસાયિકોની ભૂમિકામાં પણ બદલાવ જોવા મળ્યો છે. વિકસિત રાષ્ટ્રના વ્યાવસાયિકો “ડિજિટલ ઈમિગ્રાન્ટસ” બની ચૂક્યા છે. વિકાસશીલ રાષ્ટ્રના વ્યાવસાયિકોએ પણ આ પ્રક્રિયામાંથી ટૂંક સમયમાં જ પસાર થવું પડશે. આથી તેઓએ ઉપભોક્તાની પરંપરાગત અને નવીન સ્વરૂપની માહિતીની માંગને પહોંચી વળવા સજ્જ થવું પડશે.

નજીકના ભવિષ્યમાં ગુજરાત યુનિવર્સિટી ગ્રંથાલય તેના સંગ્રહમાં ડિજિટલ માહિતીનો સંગ્રહ પણ ઉમેરવા જઈ રહ્યું છે. આ સંગ્રહથી સજ્જ ગ્રંથાલયના મહત્તમ ઉપયોગ માટે તેના ઉપભોક્તાને વધુ સારી સેવાઓ પૂરી પાડવાના આશયથી “Seven Pillars Model for Information Literacy” ના ઉપયોગથી એક સાક્ષરતા કાર્યક્રમનું આયોજન કરેલ છે, જેના મુખ્ય હેતુઓ નીચે મુજબ છે –

- (1) ઉપભોક્તા અહીં ઉપલબ્ધ એવી ડિજિટલ માહિતીનો કાર્યક્ષમ અને અસરકારક રીતે ઉપયોગ કરી શકે.
- (2) માહિતીને તે કાબેલિયતપૂર્વક વિવેચનાત્મક રીતે મૂલવી શકે.
- (3) માહિતીનો ઉપયોગ ચોક્કસાઈપૂર્વક કરી શકે.
- (4) પોતાના વ્યક્તિગત રસને ધ્યાનમાં રાખીને માહિતીને શોધી શકે, વગેરે.

મૂળ અંગ્રેજી લેખનો ગુજરાતીમાં ભાવાનુવાદ મૂળ અંગ્રેજી લેખનાં લેખિકા શ્રીમતી ગીતાબહેન ગઢવીએ કરેલો છે.

ડિજિટલ માહિતીની સાક્ષરતાથી આવેલ પરિણામ અને બદલાવને ચકાસવાં, સાક્ષરતાથી ઉપભોક્તાની કાર્યક્ષતામાં આવેલ પરિવર્તનને મૂલવવું, ઉપભોક્તાની કાર્યક્ષતામાં આવેલ પરિવર્તન કઈ રીતે તેના વિકાસમાં મદદરૂપ થશે તેની ચકાસણી કરવી, ગુજરાત યુનિવર્સિટીના વિદ્યાર્થીઓ અને કર્મચારીઓમાં આ સાક્ષરતા કાર્યક્રમની અગત્યતા પ્રસ્થાપિત કરવી વગેરે ડિજિટલ માહિતી સાક્ષરતા કાર્યક્રમના વિશેષ ધ્યેયો પણ રહેલા છે.

ગુજરાત યુનિવર્સિટીના વિદ્યાર્થીઓ, અધ્યાપકગણ, વહીવટી કર્મચારીઓ, સંશોધકો, વૈજ્ઞાનિકો, સંલગ્ન કોલેજ અને સંસ્થાના કર્મચારીઓ અને વિદ્યાર્થીઓ, નિયમિત અને ટૂંકા સમય માટેના ઉપભોક્તાઓ તથા ભવિષ્યના ઉપભોક્તાઓ આ કાર્યક્રમના લાભાર્થીઓ છે.

ગુજરાત યુનિવર્સિટી ગ્રંથાલય પક્ષે ડિજિટલ માહિતીના સંગ્રહની સક્ષમતા કેળવવી, તે અંગેની જરૂરી ટેકનોલોજી વસાવવી અને તેના ઉપયોગ અંગે કર્મચારીગણમાં જાગૃતિ કેળવવી જરૂરી રહેશે, તથા ICT નો ઉપયોગ પાયાની આવડત રહેશે. આ કાર્યક્રમમાં કોમ્પ્યુટરના મૂળભૂત ઉપયોગની સાક્ષરતા, ઈન્ટરનેટ અને www ના ઉપયોગની સાક્ષરતા, માહિતીની ઉત્પાદનલક્ષી આવડત કેળવવાની તથા કોમ્પ્યુટરની સુરક્ષિતતા અને ગુપ્તતા જેવી બાબતોની સાક્ષરતાને આવરી લેવામાં આવશે.

“Seven Pillars Model for Information Literacy” મોડેલનો ઉપયોગ આ કાર્યક્રમ માટે કરવામાં આવશે. આ મોડેલ ‘Society of College, National and University Libraries’ દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે. અહીં માહિતીની જરૂરિયાત ઓળખવી, માહિતીશોધમાં રહેતી ખૂટતી કડીઓને જોડવા માટેના વિવિધ પ્રયાસો જાણવા, માહિતીને શોધવા અંગેની વ્યૂહરચના તૈયાર કરવી, માહિતી શોધવી અને ઉપયોગમાં લેવી, તેની સરખામણી કરવી કે ચકાસણી કરવી, માહિતીનું વ્યવસ્થિકરણ કરવું, તેનો ઉપયોગ અને પ્રત્યાયન કરવું, માહિતીનો સમન્વય કરી નવી માહિતીનું ઉત્પાદન કરવું જેવી સાત પાયાગત આવડતોને ધ્યાનમાં રાખીને સાક્ષરતા કાર્યક્રમના લાભાર્થીઓના છ પ્રકાર મુજબ તેઓને શિક્ષિત કરવામાં આવશે.

ડિજિટલ માહિતી સાક્ષરતા કાર્યક્રમને કારણે ઉપભોક્તાની ડિજિટલ માહિતીના ઉપયોગની આવડત ઓળખી શકાશે. આંતરવિષયી પ્રશ્નોના ઉકેલ માટે નવી અને આધુનિક પદ્ધતિઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે. સમયસરનો સહકાર અને સતત દેખરેખના પ્રયત્નો હાથ ધરવામાં આવશે. ડિજિટલ માહિતી સાક્ષરતાને ધ્યાનમાં રાખીને તેને અનુરૂપ અભ્યાસક્રમ રચવામાં આવશે, તેની સાથે સાથે તે અંગેની ટેકનોલોજી વસાવવામાં આવશે. વિદ્યાર્થીઓના શૈક્ષણિક વિકાસને અને અન્ય શિક્ષણને લગતી પ્રવૃત્તિઓનું સંયોજન કરવાથી શિક્ષણપ્રવૃત્તિને વેગ પણ આપી શકાશે.